

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie

Citation for published version (APA):

de Vries, M. R., Wolbers, M. H. J., & van der Velden, R. K. W. (2004). *De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie*. Raad voor Werk en Inkomen (RWI). ROA External Reports

Document status and date:

Published: 01/01/2004

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Robert de Vries • Maarten Wolbers • Rolf van der Velden

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie

Raad voor Werk en Inkomen

Oranjestraat 4
2514 JB Den Haag
Postbus 16101
2500 BC Den Haag

t 070 789 0 789
f 070 789 0 790
e info@rwi.nl
i www.rwi.nl

Verkoop
Reed Business Information b.v.
Afdeling klantenadministratie
Postbus 808
7000 AV Doetinchem
Tel. 0314 358 358
Fax. 0314 349 048

ISBN 90-5901-332-8

Raad voor Werk en Inkomen

Robert de Vries, Maarten Wolbers, Rolf van der Velden

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie

**Onderzoek uitgevoerd door Researchcentrum voor Onderwijs
en Arbeidsmarkt in opdracht van de Raad voor Werk en Inkomen**

De Raad voor Werk en Inkomen (RWI) is het overlegorgaan van werkgevers, werknemers en gemeenten. De RWI adviseert de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid over arbeidsmarktbeleid. Doel van deze adviezen is een goed functionerende arbeidsmarkt te bevorderen. Een andere taak is het vergroten van transparantie en kwaliteit op de reïntegratiemarkt. Ook heeft de RWI een eigen subsidieregeling om werkgelegenheidsprojecten te stimuleren.

April 2004

Inhoudsopgave

	Voorwoord	4
1	Inleiding	6
1.1	Achtergrond	7
1.2	Startkwalificatie als beleidsmatig streven	7
2	De waarde van een startkwalificatie voor schoolverlaters	10
2.1	Methode en gegevens	11
2.2	Doorstroom naar het vervolgonderwijs	14
2.3	Vergelijking van de arbeidsmarktpositie	15
2.4	Werkzekerheid en kwaliteit van het werk	17
2.5	De waarde van een startkwalificatie vanuit internationaal perspectief	22
2.6	Conclusie	22
3	De arbeidsmarktpositie van werkenden	24
3.1	Methode en gegevens	25
3.2	Beroepen en sectoren met het hoogste aandeel laagopgeleiden	25
3.3	De arbeidsmarkt voor werkenden met en zonder startkwalificatie	31
3.4	Conclusie	34
4	Vervolgonderzoek naar de waarde van een startkwalificatie	36
	Samenvatting	38
	Literatuur	42
	Bijlage	44
	Colofon	50

VOORWOORD

Het beleidsmatig streven om schoolverlaters en werkenden te voorzien van een opleiding op minimaal niveau 2 van de kwalificatiestructuur secundair beroepsonderwijs (BOL/BBL) of een HAVO/VWO-diploma (de zogeheten startkwalificatie) wordt gezien als een belangrijk middel om de arbeidsmarktpositie van risicogroepen te verbeteren. De RWI heeft ten behoeve van eventuele advisering op het terrein van de startkwalificatie, behoefte aan een kwantitatieve analyse van de positie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt. De voorliggende rapportage tracht in deze behoefte te voorzien. Om de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie in perspectief te kunnen zetten is een vergelijking gemaakt met degenen die wel over een startkwalificatie beschikken. Verschillende aspecten van de arbeidsmarktpositie zijn bestudeerd: de doorstroommogelijkheden naar de arbeidsmarkt, de kansen op werk en de kwaliteit van het werk. Daarbij wordt ingegaan op de verschillende te onderscheiden categorieën die van belang zijn voor de beleidsadvies: opleidingsniveau, opleidingsrichting, geslacht, etnische herkomst, regio, en dergelijke.

Dit rapport is namens het ROA samengesteld door:

drs. M.R. de Vries,

dr. M.H.J. Wolbers

en dr. R.K.W. van der Velden.

1.1 Achtergrond

De Nederlandse overheid streeft er sinds een aantal jaren naar om iedereen een minimum niveau van opleiding te laten behalen voordat hij of zij het onderwijs verlaat. Dit minimale opleidingsniveau – aangeduid met de term startkwalificatie, dat wil zeggen een opleiding op niveau 2 in BOL/BBL of een diploma HAVO of VWO – zou de sleutel zijn tot een (goede) baan, een voldoende inkomen, een volwaardige sociale plek in de samenleving, et cetera. De term is voor het eerst geïntroduceerd in het advies van de Commissie Rauwenhoff uit 1990 en is vervolgens door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) tot beleidsnorm verheven. In tabel 1 zijn op basis van de Enquête Beroepsbevolking van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) recente ontwikkelingen weergegeven in het percentage jongeren zonder startkwalificatie. Het betreft het aandeel 18-24 jarigen dat geen startkwalificatie heeft en geen onderwijs (meer) volgt. Naar voren komt dat in de periode 1996-2001 het aandeel jongeren zonder startkwalificatie weliswaar licht is gedaald (van 17,6 procent naar 15,3 procent), maar nog altijd omvangrijk is.

Tabel 1: 18-24 jarigen zonder startkwalificatie (in percentage)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
	17,6	16,0	15,5	16,2	15,5	15,3

Bron: OC en W (2002: tabel 2.5.9)

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie. Het gaat daarbij om de waarde van een opleiding in de doorstroommogelijkheden naar de arbeidsmarkt, de kansen op werk en de kwaliteit van het werk. De focus is dus gericht op de opbrengsten van een opleiding. Allereerst wordt in de volgende paragraaf de startkwalificatie als beleidsmatig streven nader toegelicht. Vervolgens wordt in hoofdstuk 2 de waarde van een startkwalificatie voor schoolverlaters onderzocht. Hiertoe wordt een schets van verschillende aspecten van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters met en zonder startkwalificatie weergegeven. Daarna wordt in hoofdstuk 3 de waarde van een startkwalificatie voor werkenden bestudeerd. Voor de beroepsgroepen en bedrijfssectoren met het grootste aandeel werkenden zonder startkwalificatie worden enkele arbeidsmarktindicatoren weergegeven. Bovendien wordt de arbeidsmarktpositie van werkenden met en zonder startkwalificatie beschreven.

1.2 Startkwalificatie als beleidsmatig streven

Het Nederlandse onderwijsbeleid kent een heldere operationalisering van het begrip startkwalificatie. Desondanks is de inhoudelijke onderbouwing ervan diffuser. Nijhof & Streumer (1994, p.12) wijzen in dit verband bijvoorbeeld op de erg brede en open definitie die gegeven werd door Droste et al. (1993): 'die kwalificatiebagage die noodzakelijk is om op een bevredigende wijze maatschappelijk te functioneren'. In de nota *Een goed voorbereide start* van het Ministerie van OCenW wordt aangegeven dat het van belang is een beroepskwalificatie te verwerven 'waarmee ze zowel een goede intrede op de arbeidsmarkt kunnen maken als een

voledende basis hebben gekregen om zich gedurende de beroepsloopbaan verder te ontwikkelen' (OCenW, 1993). Daarnaast worden eisen gesteld aan de persoonlijke en maatschappelijke kwalificaties. In deze definitie wordt al duidelijk dat de inhoudelijke onderbouwing in ieder geval twee elementen omvat: het verwerven van een bepaald niveau van competenties enerzijds en het bereiken van een bepaald niveau van functioneren – of opbrengsten – anderzijds.

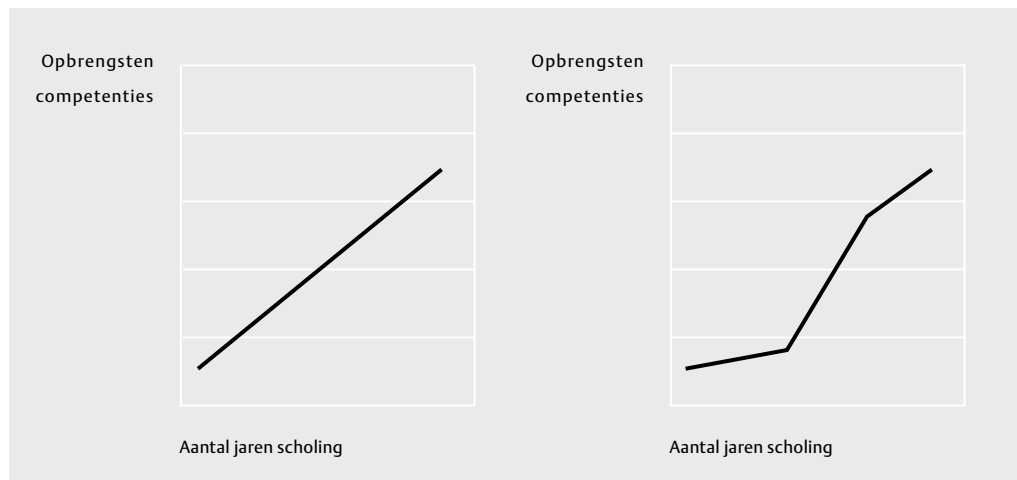
Het is juist het vaststellen van deze twee niveaus waarvoor het moeilijk is om een helder demarcatie criterium te geven. Een demarcatie kan in beginsel op twee gronden zijn gebaseerd (die elkaar overigens niet hoeven uit te sluiten). Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van de figuren 1A en 1B.

(of omgekeerd dat vanaf een bepaald aantal jaren scholing de meeropbrengsten sterk dalen). Uitgaande van gelijke kosten voor elk jaar additionele scholing, kan in dit geval een demarcatie criterium gevonden worden in het punt waar de marginale verbetering bij één jaar additionele scholing het grootst is. Met andere woorden, daar waar de relatieve sprong het grootst is.

Het bestaan van dergelijke discontinuïteiten dient op empirische gronden te worden vastgesteld. In het volgende hoofdstuk wordt dit gedaan aan de hand van gegevens over Nederlandse schoolverlaters. Daartoe wordt de waarde van opleidingen vergeleken die wel en die geen startkwalificatie opleveren.

Figuur 1a

Figuur 1b

In figuur 1A wordt de relatie tussen het aantal jaren scholing en het bereikte competentieniveau en de verwachte opbrengsten voorgesteld als een rechte lijn. Hoe hoger het aantal jaren scholing, hoe hoger het bereikte competentieniveau en de verwachte opbrengsten. Om in dit geval tot een demarcatie te komen moet een *absoluut* oordeel gegeven worden over het gewenste competentieniveau of de gewenste opbrengsten op grond van maatschappelijke overwegingen. Het zijn dergelijke absolute oordelen die doorgaans impliciet of expliciet ten grondslag liggen aan het beleid inzake de startkwalificatie, maar die we ook zien terugkeren in het beleid ten aanzien van de basisvorming of de leerplicht. De geschiedenis van de leerplicht leert overigens dat door maatschappelijke ontwikkelingen een dergelijke grens ook sterk kan verschuiven.

De relatie tussen het aantal jaren scholing en het bereikte competentieniveau of de verwachte opbrengsten van de scholing kan echter ook discontinu verlopen. Deze situatie wordt geïllustreerd in figuur 1B. Het kan bijvoorbeeld zijn dat vanaf een bepaald opleidingsniveau de verwerving van relevante competenties sterk intensiveert of de opbrengsten sterk toenemen

De waarde van een startkwalificatie voor schoolverlaters

2

2.1 Methode en gegevens

In dit hoofdstuk vindt een kwantitatieve analyse plaats van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters met en zonder startkwalificatie. Hiertoe zijn gegevens gebruikt uit het schoolverlatersonderzoek RUBS (Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters) dat jaarlijks door het ROA wordt uitgevoerd. Het onderzoek heeft betrekking op schoolverlaters van het voorbereidend beroepsonderwijs (VBO), het algemeen voortgezet onderwijs (MAVO, HAVO, VWO) en het secundair beroepsonderwijs (BOL, BBL). De schoolverlaters zijn ongeveer anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding ondervraagd. Het voornaamste doel van het onderzoek is om de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters gedetailleerd in kaart te brengen. Het bevat daarom informatie over verschillende aspecten van de arbeidsmarkt-intrede, zoals de kans op werk, de aard van het dienstverband en andere kenmerken van de gevonden baan. Daarnaast bevat het schoolverlatersonderzoek RUBS informatie over de deelname aan vervolgonderwijs en de kans op uitval in de vervolgopleiding.

Voor de huidige analyse zijn gegevens van de vier meest recente uitstroomcohorten samen genomen. Het betreft de cohorten van de schooljaren 1997/1998 t/m 2000/2001. In totaal hebben ongeveer 57.400 schoolverlaters meegewerkt aan het onderzoek. Tabel 2.1 vermeldt het ongewogen en gewogen aantal respondenten per opleidingsniveau die zijn meegenomen in de analyse.

Tabel 2.1: Aantal respondenten per opleidingsniveau

	Ongewogen	Gewogen	Gewogen %
MAVO	5.437	167.353	18,5
HAVO	5.561	125.506	13,9
VWO	4.346	98.828	10,9
VBO	7.939	160.470	17,7
BOL niveau 1	487	6.968	0,8
BOL niveau 2	2.836	42.370	4,7
BOL niveau 3	3.695	25.846	2,9
BOL niveau 4	19.151	146.272	16,2
BBL niveau 1	482	8.552	0,9
BBL niveau 2	3.323	58.718	6,5
BBL niveau 3	2.957	46.345	5,1
BBL niveau 4	1.164	17.220	1,9

Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

De ongewogen aantallen betreffen het feitelijk aantal respondenten van wie gegevens zijn meegenomen in de analyse. Omdat de deelname van scholen aan het schoolverlatersonderzoek RUBS op vrijwillige basis plaatsvindt, ontstaat er in de regel een ongelijke spreiding naar opleiding en regio. Ook kan er naar andere kenmerken (bijvoorbeeld geslacht) een niet-representatieve verdeling ontstaan. Dit kan ertoe leiden dat de gegevens niet de landelijke weergave is van de doelgroep. Om toch betrouwbare landelijke gegevens te kunnen presenteren, wordt een weging uitgevoerd. De weging is zodanig uitgevoerd dat de gewogen aantallen uiteindelijk corresponderen met de aantallen in de populatie schoolverlaters.

Tabel 2.2 laat vervolgens enkele achtergrondkenmerken van de schoolverlaters zien. In deze tabel is per opleidingsniveau het aandeel vrouwen, allochtonen en de gemiddelde leeftijd op moment van het behalen van het diploma weergegeven.

Tabel 2.2: Aandeel vrouwen, allochtonen en gemiddelde leeftijd van schoolverlaters per opleidingsniveau

	Vrouwen %	Allochtoon %	Leeftijd jaren
MAVO	52	10	15,9
HAVO	55	9	17,2
VWO	52	9	17,8
VBO	47	9	16,1
BOL niveau 1	48	29	19,2
BOL niveau 2	58	16	18,8
BOL niveau 3	74	7	19,8
BOL niveau 4	55	8	20,4
BBL niveau 1	29	18	27,7
BBL niveau 2	28	6	22,1
BBL niveau 3	47	6	25,3
BBL niveau 4	57	4	27,6
Totaal	51	9	18,5

Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

De waarde van een startkwalificatie voor schoolverlaters wordt onderzocht aan de hand van acht indicatoren. Het betreft de kans op doorstroom naar vervolgonderwijs, de kans op uitval in het vervolgonderwijs, de kans op betaald werk, de intredewerkloosheid, de kans op een flexibele baan, de kans op een baan in de eigen richting, het niveau van de baan en het bruto uurloon. Deze indicatoren geven samen een goed beeld van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Voor elke indicator wordt bekeken in hoeverre schoolverlaters zonder startkwalificatie verschillen van schoolverlaters met startkwalificatie.¹

¹ Schoolverlaters die na het behalen van het diploma hebben gekozen voor een combinatie van werken en leren via de BBL zijn niet meegenomen in de vergelijking van de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Dit is gedaan omdat de BBL tot het initieel onderwijs wordt gerekend.

In dit hoofdstuk wordt een onderscheid gemaakt tussen schoolverlaters van het MAVO², HAVO, VWO, VBO, BOL niveau 1, 2, 3, 4 en BBL niveau 1, 2, 3, 4. Schoolverlaters van het MAVO, VBO en niveau 1 van de BOL of BBL rekenen we tot degenen zonder startkwalificatie. Schoolverlaters met niveau 2, 3 en 4 van de BOL en BBL rekenen we tot degenen met een startkwalificatie. Bij de vergelijking van schoolverlaters met en zonder startkwalificatie worden schoolverlaters van het MAVO vergeleken met schoolverlaters van het HAVO en het VWO. De schoolverlaters van het VBO en niveau 1 van de BOL en BBL worden vergeleken met schoolverlaters van niveau 2, 3 en 4 van de BOL en BBL.

De cijfers die in de figuren worden gepresenteerd zijn gebaseerd op variantie-analyse (ANOVA/MCA).³ Met behulp van variantie-analyse kunnen gemiddelden tussen groepen schoolverlaters (naar opleidingsniveau, opleidingsrichting, regio, geslacht, etniciteit⁴ en jaren) op een bepaalde arbeidsmarktindicator worden berekend. Daarbij worden steeds twee gemiddelden berekend: de rechtstreeks waargenomen gemiddelden (ongecontroleerd) en de geschatte gemiddelden die worden verkregen nadat rekening is gehouden met de invloed van andere kenmerken van schoolverlaters (gecontroleerd). De verschillen tussen de gecontroleerde gemiddelden zijn in de regel kleiner dan de verschillen tussen de ongecontroleerde gemiddelden. Dit betekent dat de waargenomen verschillen gedeeltelijk zijn toe te schrijven aan verschillen in andere relevante kenmerken van schoolverlaters. Dit komt tot uitdrukking in de η^2 , een maat die de sterkte van het verband tussen de opleidingscategorie (of een ander kenmerk van schoolverlaters) en een bepaalde arbeidsmarktindicator aangeeft.

De cijfers in de hier gepresenteerde figuren zijn gebaseerd op de gecontroleerde gemiddelden per opleidingscategorie. In de tabellen 1 t/m 4 van de Bijlage zijn ook de ongecontroleerde gemiddelden weergegeven. In deze tabellen worden ook de ongecontroleerde en gecontroleerde gemiddelden vermeld voor opleidingsrichting, regio van de gevolgde opleiding, geslacht, etniciteit en cohort.

² In het schooljaar 1999/2000 is de eerste lichte scholieren in het VMBO gestart. De gegevens in dit rapport hebben daarom betrekking op schoolverlaters van het 'oude' MAVO en VBO.

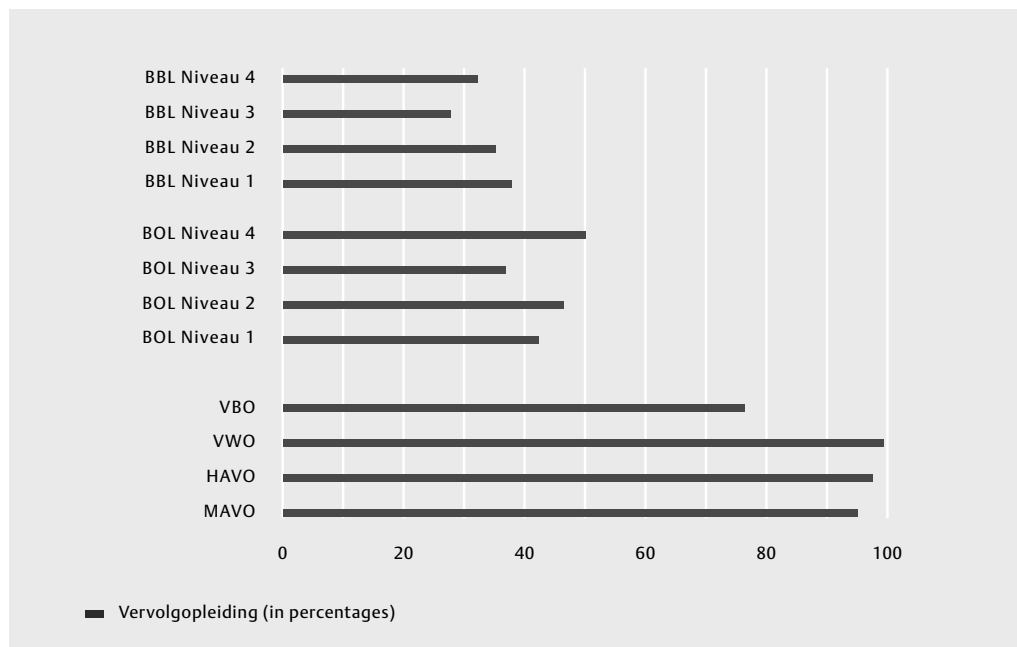
³ Een nadeel van deze analysetechniek is dat het formeel onjuist is de variantie van een dichotome afhankelijke variabele te modelleren. De schattingen zijn echter behoorlijk robuust; zeker wanneer het totale gemiddelde geen extreem lage of hoge waarde aanneemt.

⁴ Om als allochtoon te worden aangemerkt, dient de schoolverlater of tenminste één van zijn of haar ouders te zijn geboren in één van de landen die worden genoemd in de Wet Stimulering Arbeidsdeelname Minderheden (Samen).

2.2 Doorstroom naar het vervolgonderwijs

In deze paragraaf worden de doorstroommogelijkheden naar het vervolgonderwijs bestudeerd. Na het behalen van het diploma staan schoolverlaters voor een belangrijke keuze. Ze kunnen kiezen voor een vervolgopleiding of besluiten zich aan te bieden op de arbeidsmarkt. De vraag is echter in hoeverre schoolverlaters de afgesloten opleiding zelf beschouwen als eindonderwijs. Figuur 2.1 laat zien welk deel van de schoolverlaters heeft gekozen voor een vervolgopleiding.

Figuur 2.1: Deelname aan vervolgonderwijs*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort

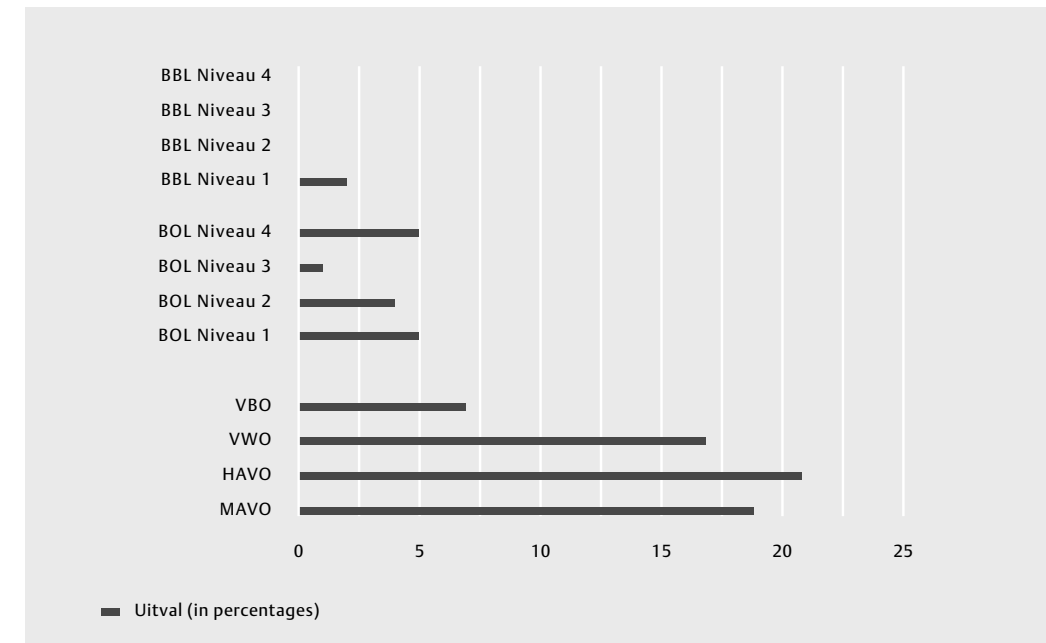
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

Uit figuur 2.1 blijkt dat het overgrote deel van de schoolverlaters van het AVO (MAVO, HAVO en VWO) verder gaat leren. Wat dit betreft verschillen schoolverlaters van het MAVO weinig van schoolverlaters van het HAVO en het VWO. Verder laat deze figuur zien dat opleidingen van de BOL en de BBL door schoolverlaters vaker als eindonderwijs worden beschouwd dan het VBO. Schoolverlaters van het VBO gaan duidelijk vaker naar een vervolgopleiding dan schoolverlaters van de BOL of de BBL. Verder geldt zowel voor de BOL als de BBL dat schoolverlaters van niveau 1 en niveau 2 weinig verschillen wat betreft deelname aan vervolgonderwijs. Schoolverlaters van niveau 3 gaan doorgaans het minst vaak verder leren. Waarschijnlijk komt dit omdat niveau 3 geen toegang geeft tot het HBO en niveau 4 wel.

Figuur 2.2 vermeldt vervolgens welk deel van de verder lerende schoolverlaters de vervolgopleiding voortijdig hebben verlaten. Het gaat hier om de verder lerende schoolverlaters die de vervolgopleiding binnen één jaar ongediplomeerd verlaten. Uit figuur 2.2 komt naar voren dat met name veel schoolverlaters van het AVO besluiten de vervolgopleiding voortijdig te verlaten. Overigens geldt voor het merendeel van deze voortijdig schoolverlaters dat ze niet

het onderwijs verlaten, maar van studie wisselen. Voor het VBO geldt dat 7 procent van de verder lerende schoolverlaters de vervolgopleiding voortijdig verlaat. Bij niveau 1 en 2 van de BOL is dit aandeel met respectievelijk 5 en 4 procent iets lager. Voor verder lerende schoolverlaters van de BBL geldt dat ze de vervolgopleiding niet of nauwelijks voortijdig verlaten.

Figuur 2.2: Kans op uitval in de vervolgopleiding*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort

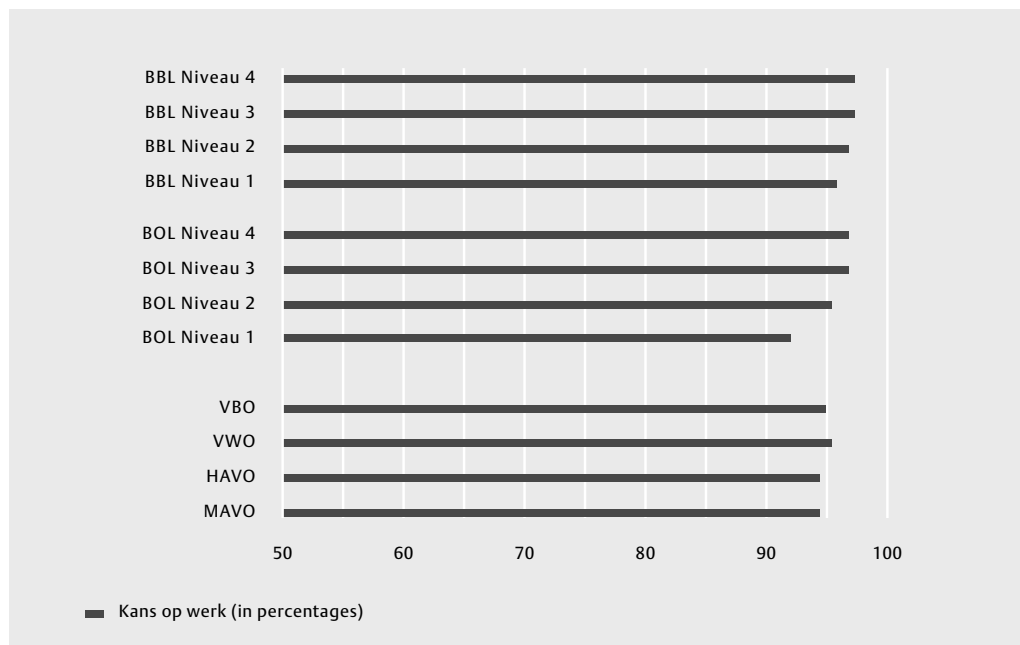
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

2.3 Vergelijking van de arbeidsmarktpositie

Figuur 2.3 gaat in op de kans op werk voor schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt. Vanwege de economische voorspoed aan het einde van de vorige eeuw is de arbeidsmarkt uiterst krap geworden. Voor schoolverlaters betekende dit dat ze de afgelopen jaren vrij eenvoudig werk hebben gevonden. Dit blijkt ook uit figuur 2.3. Het merendeel van de schoolverlaters die zich hebben aangeboden op de arbeidsmarkt heeft anderhalf jaar na het behalen van het diploma betaald werk gevonden.

Wel blijkt uit figuur 2.3 dat bij BOL niveau 1 het aandeel schoolverlaters met betaald werk iets lager is dan bij de andere opleidingen, maar de onderlinge verschillen zijn vrij gering. Overigens blijkt uit eerder onderzoek dat de laagstopgeleiden het moeilijk krijgen op de arbeidsmarkt wanneer de omstandigheden op de arbeidsmarkt slechter worden (ROA, 2003). Met andere woorden: in tijden van minder gunstige arbeidsomstandigheden mag worden verwacht dat schoolverlaters zonder startkwalificatie minder snel werk vinden dan schoolverlaters met een startkwalificatie.

Figuur 2.3: Kans op werk*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort

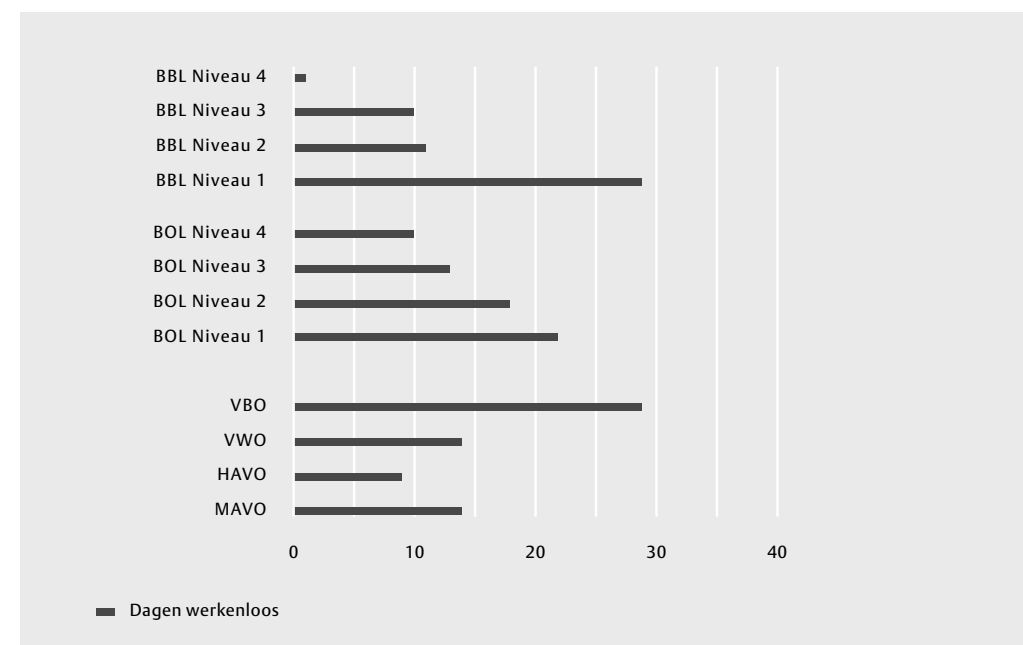
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

De kans op werk laat vrij weinig variatie zien tussen de verschillende niveaus. Vanwege de uiterst krappe arbeidsmarkt in de afgelopen jaren heeft bijna iedereen een betaalde baan gevonden. Wellicht dat de intredewerkloosheid meer variatie laat zien. Het gaat bij de intredewerkloosheid om het aantal dagen die schoolverlaters in de periode na het verlaten van de opleiding tot het moment van ondervragen werkloos zijn geweest. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat schoolverlaters een periode werkloos zijn geweest voordat ze betaald werk hebben gevonden. Figuur 2.4 vermeldt het aantal dagen die schoolverlaters werkloos zijn geweest.

Allereerst blijkt uit figuur 2.4 dat de intredewerkloosheid voor schoolverlaters van het MAVO, HAVO en VWO vrij weinig van elkaar verschilt. Schoolverlaters van het MAVO en VWO zijn gemiddeld 14 dagen werkloos geweest. Voor HAVO-schoolverlaters is dit 9 dagen. Bij het VBO, de BOL en de BBL bestaan wel verschillen in de intredewerkloosheid tussen de niveaus. Voor schoolverlaters van het VBO en BBL niveau 1 is de intredewerkloosheid gemiddeld het hoogst. Daarbij is bij de BBL het verschil groot tussen schoolverlaters zonder en met startkwalificatie. Schoolverlaters van BBL niveau 1 zijn gemiddeld 29 dagen werkloos geweest, terwijl dit voor schoolverlaters van BBL niveau 2 en 3 ongeveer 10 dagen is. Voor de BOL geldt dat de intredewerkloosheid geleidelijk daalt met de toename van het opleidingsniveau, van 22 dagen bij niveau 1 naar 10 dagen bij niveau 4.

Tabel B.2 van de bijlage laat zien dat de opleidingssector of de opleiding waar de regio is gevolgd weinig invloed heeft op de werkgelegenheidsperspectieven van schoolverlaters. De (intrede)werkloosheid blijkt weinig te variëren tussen schoolverlaters van verschillende opleidingssectoren en verschillende regio's. Wel blijkt uit deze tabel dat allochtonen meer moeite hebben betaald werk te vinden dan autochtonen. Anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding zijn allochtonen vaker werkloos en de intredewerkloosheid voor allochtonen is hoger dan voor autochtonen.

Figuur 2.4: Intredewerkloosheid*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort

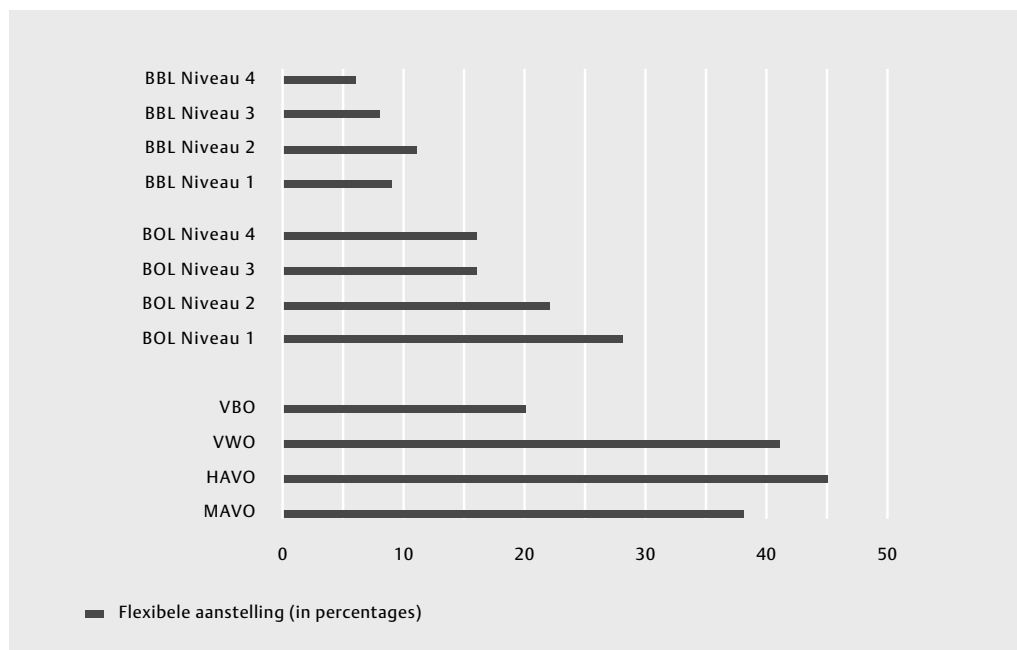
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

2.4 Werkzekerheid en kwaliteit van het werk

Naast de kans op een baan zijn de werkzekerheid en de kwaliteit van het gevonden werk belangrijke indicatoren om de waarde van opleidingen te bepalen. Voor de werkzekerheid van schoolverlaters is het aandeel schoolverlaters met een flexibele aanstelling bekeken. Onder een flexibele aanstelling verstaan we een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht en dergelijke of een tijdelijke aanstelling. Voor de kwaliteit van het werk is gekeken naar de mate waarin de gevonden baan aansluit bij de gevolgde opleiding en het bruto uurloon van schoolverlaters. Figuur 2.5 laat de kans op een flexibele aanstelling zien.

Uit figuur 2.5 komt naar voren dat bij het AVO het aandeel schoolverlaters met een flexibele aanstelling hoog is. Daarbij zijn MAVO-schoolverlaters vrijwel even vaak in een flexibel dienstverband werkzaam als HAVO- en VWO-schoolverlaters. Met andere woorden het MAVO, HAVO en VWO bieden schoolverlaters een even grote kans op een vaste baan. Verder geldt dat het aandeel schoolverlaters met een flexibel dienstverband relatief hoog is voor schoolverlaters van het VBO en schoolverlaters van BOL niveau 1 en 2. De overgang van niveau 2 naar niveau 3 laat bij de BOL een aanzienlijke daling zien van het aandeel 'flexwerkers'. Bij de BBL geldt dat de overgang van het VBO naar BBL niveau 1 al een aanzienlijke daling laat zien van het aandeel schoolverlaters met een flexibele aanstelling. Dit komt omdat BBL-ers in het kader van de opleiding al betaald werk hebben verricht en na het verlaten van de opleiding vaak voor dezelfde werkgever zijn blijven werken. De leer-arbeidsovereenkomst wordt dan in veel gevallen omgezet in een vast contract. Dit laatste geldt blijkbaar voor alle niveaus binnen de BBL, aangezien er tussen de niveaus weinig verschil bestaat in het aandeel schoolverlaters met een flexibel dienstverband.

Figuur 2.5: Kans op een flexibele aanstelling*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort

Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

Verder komt uit tabel B.3 van de Bijlage naar voren dat allochtonen vaker dan autochtonen werkzaam zijn in een flexibele aanstelling. Ook blijkt dat het aandeel flexibele aanstellingen onder schoolverlaters in de afgelopen jaren gestaag is afgenomen. Het laatste meetjaar (cohort 2000/2001) laat echter weer een behoorlijke toename zien van dit aandeel.

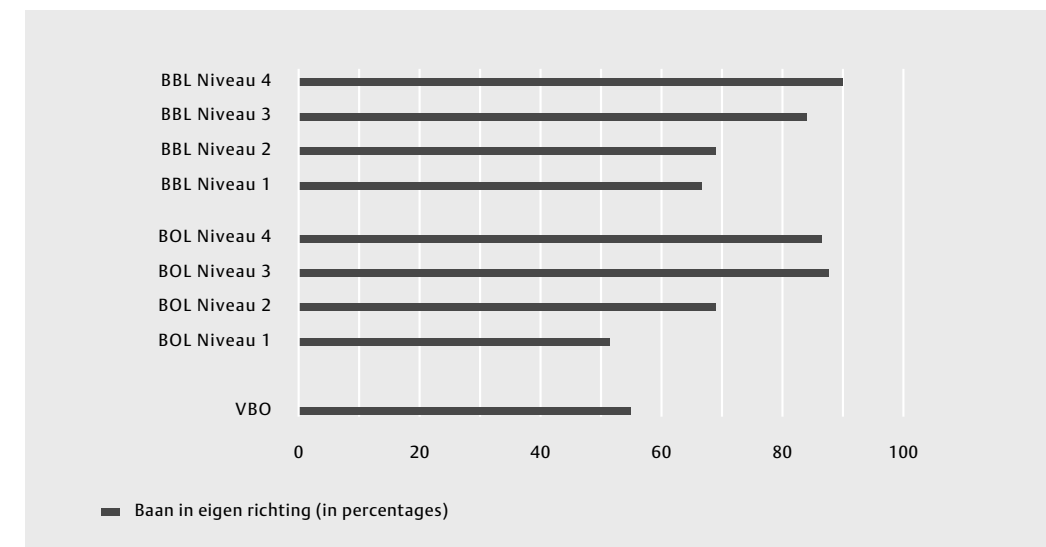
In figuur 2.6 is het aandeel schoolverlaters weergegeven met een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. Dit geeft aan in hoeverre schoolverlaters terecht komen in de beroepsgroep waarvoor ze zijn opgeleid. In deze figuur zijn geen cijfers vermeld voor het AVO

omdat deze hier niet van toepassing zijn. Het algemene beeld dat naar voren komt uit figuur 2.6 is dat de kans op een baan in de eigen of verwante richting stijgt met de toename van het behaalde opleidingsniveau. Voor schoolverlaters van het VBO en BOL niveau 1 geldt dat minder dan de helft van de schoolverlaters een baan heeft gevonden die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding. Vervolgens vindt er bij de overstap van BOL niveau 1 naar BOL niveau 2 een behoorlijke toename plaats in de kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. De grootste verbetering in de kans op werk in de eigen richting vindt binnen de BOL plaats van niveau 2 naar niveau 3. Van de schoolverlaters van BOL niveau 2 heeft 59 procent een baan die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding; bij schoolverlaters van BOL niveau 3 is dit 75 procent.

Bij de BBL geldt dat de overgang van VBO naar BBL niveau 1 al een behoorlijke verbetering oplevert in de kans op een baan die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding. Daarnaast verschillen schoolverlaters van BBL niveau 1 en 2 wat dit betreft weinig van elkaar. Met andere woorden voor schoolverlaters van niveau 2 levert een jaar meer scholing geen grote verbetering op in de kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. De overstap van niveau 2 naar niveau 3 levert daarentegen de grootste verbetering op in de kans op een baan die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding.

Verder blijkt uit tabel B.3 van de Bijlage dat schoolverlaters van de sectoren landbouw en economie minder vaak een baan vinden die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding dan schoolverlaters van andere sectoren.

Figuur 2.6: Kans op een baan in de eigen/verwante richting*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort

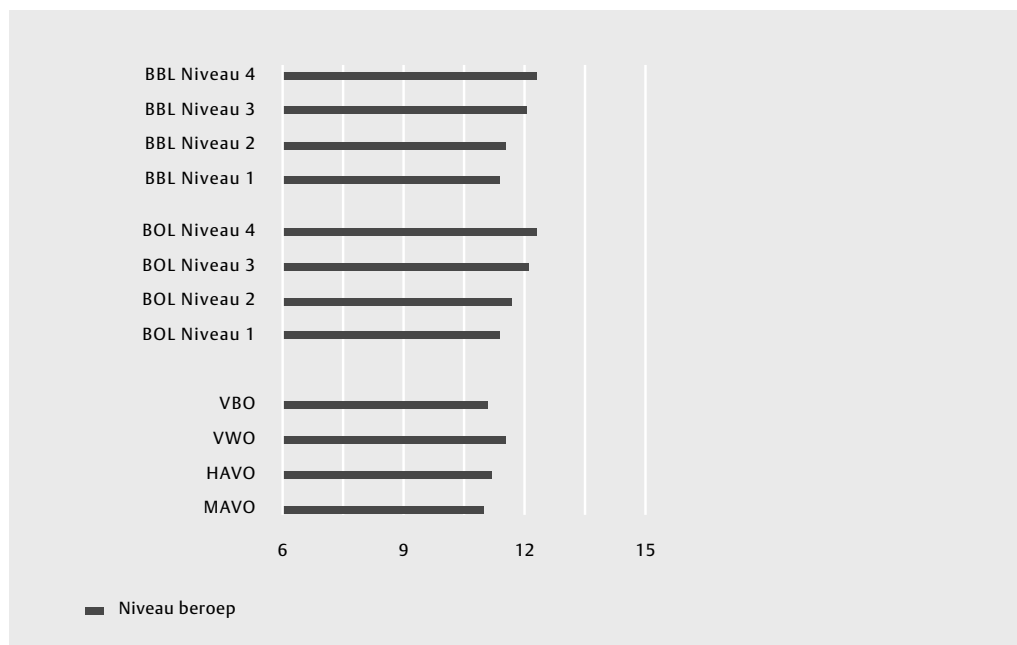
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

In figuur 2.7 is het niveau van het beroep van schoolverlaters vermeld. Bij de meting van het beroepsniveau is gebruik gemaakt van de beroepencodes die uit de Standaard Beroepen Classificatie 1992 (SBC) van het CBS. In de SBC worden vijf niveaus onderscheiden: elementaire

beroepen (vereist niveau: lager onderwijs), lagere beroepen (vereist niveau: voortgezet onderwijs, lagere trap), middelbare beroepen (vereist niveau: voortgezet onderwijs, hogere trap), hogere beroepen (vereist niveau: hoger onderwijs, eerste fase) en academische beroepen (vereist niveau: hoger onderwijs, tweede fase). Deze niveaus zijn omgerekend naar aantal jaren vereiste scholing (zie voor een verantwoording, ROA, 1999, p.60). Voor elementaire beroepen is dat 6 jaar, voor lagere beroepen 10 jaar, voor middelbare beroepen 13 jaar, voor hogere beroepen 17 jaar en voor academische beroepen 19 jaar.

Uit figuur 2.7 komt naar voren dat binnen het AVO het niveau van het beroep vooral toeneemt bij de overgang van HAVO naar VWO. Weliswaar is het niveau van het beroep van HAVO-schoolverlaters (10,3) hoger dan dat voor MAVO-schoolverlaters (9,9). Echter, bij de overgang van HAVO naar VWO vindt een grotere verbetering plaats in het niveau van het beroep van schoolverlaters (van 10,3 naar 11,0). Dit geeft aan dat HAVO-schoolverlaters wat betreft het niveau van de baan meer lijken op MAVO-schoolverlaters dan op VWO-schoolverlaters. Voor zowel de BOL als de BBL geldt dat het niveau van het beroep vrij gestaag toeneemt met de stijging van het opleidingsniveau. De grootste stijging in het niveau van het beroep doet zich zowel bij de BOL als de BBL voor bij de overgang van niveau 2 naar niveau 3. Dit betekent dat schoolverlaters van niveau 2 wat betreft het niveau van het beroep meer lijken op schoolverlaters van niveau 1 dan op schoolverlaters van niveau 3.

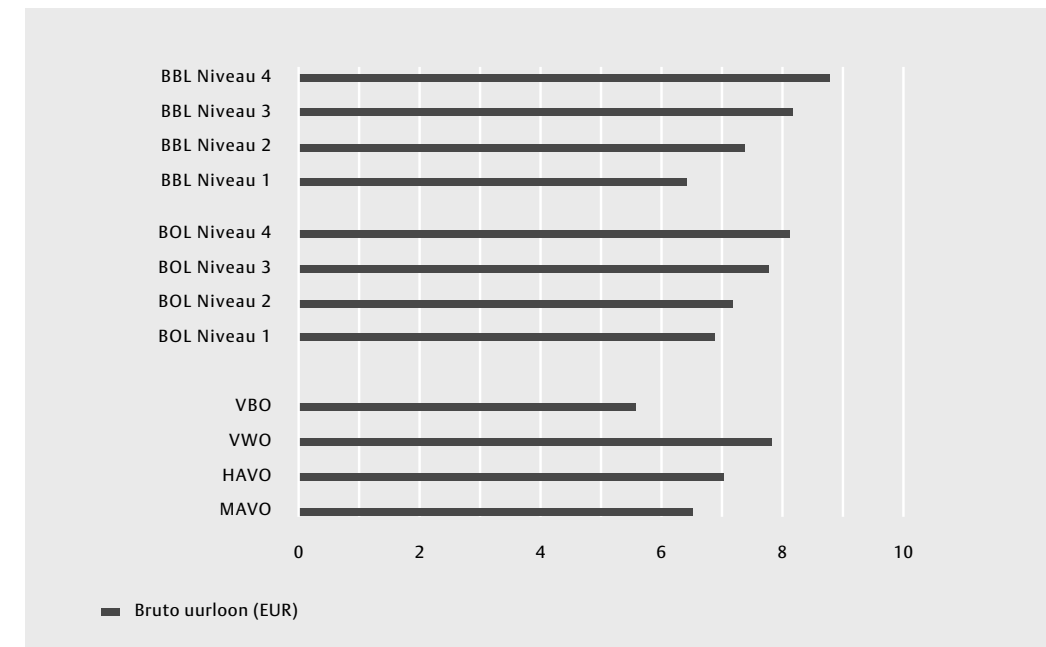
Figuur 2.7: Niveau van het beroep*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

Tot slot wordt in figuur 2.8 het bruto uurloon van schoolverlaters gepresenteerd. Ook hier komt naar voren dat binnen het AVO de grootste verbetering plaatsvindt bij de overgang van het HAVO naar het VWO. Schoolverlaters van het HAVO verdienen gemiddeld 50 eurocent meer per uur dan schoolverlaters van het MAVO, terwijl voor schoolverlaters van het VWO het bruto uurloon 80 eurocent hoger is dan voor schoolverlaters van het HAVO. Ook voor het bruto uurloon geldt dus dat schoolverlaters van het HAVO meer lijken op MAVO-schoolverlaters dan op VWO-schoolverlaters.

Figuur 2.8: Bruto uurloon*

* gecontroleerd voor de invloed van opleidingssector, regio, geslacht, etniciteit, leeftijd en cohort
Bron: ROA, RUBS (cohorten 1997/1998 t/m 2000/2001)

Opvallend in figuur 2.8 is dat schoolverlaters van het VBO relatief weinig verdienen in vergelijking met schoolverlaters van niveau 1 van de BOL en de BBL. Bij de overgang van het VBO naar niveau 1 van de BOL en de BBL vindt ook de grootste stijging plaats in het bruto uurloon van schoolverlaters. Blijkbaar wordt een jaar extra scholing door werkgevers gewaardeerd in de vorm van een hogere beloning. Verder geldt binnen de BOL dat het bruto uurloon van schoolverlaters van niveau 1 en 2 vrij weinig van elkaar verschilt (0,30 eurocent), terwijl de overgang van niveau 2 naar niveau 3 een behoorlijke toename laat zien van het bruto uurloon van schoolverlaters (0,60 eurocent). Voor de BBL geldt dat de stijging van het bruto uurloon bij de overgang van niveau 1 naar niveau 2 ongeveer gelijk is aan die van de overgang van niveau 2 naar niveau 3.

2.5 De waarde van een startkwalificatie vanuit internationaal perspectief

Het ROA heeft recentelijk de waarde van de Nederlandse startkwalificatie vanuit een internationaal perspectief bestudeerd (ROA, 2002). Hiertoe is op empirische wijze nagegaan in hoeverre het extern rendement van opleidingen van niveau 2 van de BOL en de BBL (ISCED 3C short opleidingen) verschilt tussen Nederland en enkele andere Europese landen, waaronder Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. De data die zijn gebruikt zijn voor deze internationale vergelijking zijn afkomstig van de *European Union Labour Force Survey* (EU LFS).

De resultaten hiervan laten zien dat wat betreft deelname aan vervolgonderwijs de grootste verschillen zich voordoen tussen ISCED 2 (vgl. VMBO en BOL/BBL niveau 1) en ISCED 3c short (vgl. BOL/BBL niveau 2). Wat dit betreft verschilt Nederland weinig van andere Europese landen. Voor het prestige van het beroep van schoolverlaters geldt dat de overgang van ISCED 3C short naar ISCED 3C long (BOL/BBL niveau 3 en 4) de grootste verbetering laat zien. Ook hier geldt dat de Nederlandse situatie niet echt afwijkt van andere landen. Maar als het gaat om kansen op betaald werk, vast werk en voltijd werk, dan geldt met name voor Nederland dat ook bij deze arbeidsmarkttuitkomsten de grens tussen ISCED 3c short en ISCED 3c long ligt. Voor de andere landen zijn de uitkomsten hier wisselend. Daarmee lijkt de relatieve verbetering die geboekt kan worden met een opleiding op het niveau 2 in Nederland wat tegen te vallen in vergelijking met het buitenland.

Deze bevindingen lijken enigszins in tegenspraak met eerdere bevindingen in dit hoofdstuk. Hiervoor zijn enkele oorzaken te noemen (zie ROA, 2002). De belangrijkste zijn dat het schoolverlatersonderzoek RUBS en de EU LFS verschillen in de aard van de indicatoren, verschillen in meetjaar en verschillen in steekproefdesign (zie ROA, 2002). Daarnaast moet aangetekend worden dat absoluut gezien de arbeidsmarkttuitkomsten voor de jongeren met een ISCED 3c short opleiding in Nederland beter zijn dan in de overige landen. Daarmee lijkt ook in internationaal perspectief de Nederlandse opleidingen op niveau 2 de jongeren voldoende startbekwaam te maken.

2.6 Conclusie

Wat betekenen de resultaten van dit hoofdstuk voor het beleid ten aanzien van de startkwalificatie. Wanneer per indicator wordt bekeken waar de substantiële verbetering van de opbrengsten het grootst is, kan de grens worden bepaald van opleidingen die een relatief goede start bieden op de arbeidsmarkt. Tabel 2.3 geeft een overzicht hiervan voor de belangrijkste indicatoren die in deze paragraaf zijn geanalyseerd. De kans op uitval in het vervolgonderwijs is hierbij weggelaten, omdat deze een minder geschikte indicator vormt voor de bepaling van de waarde van opleidingen.

Uit tabel 2.3 blijkt dat voor de BOL bij drie indicatoren (deelname vervolgonderwijs, intredewerkloosheid en bruto uurloon) de grootste relatieve verbetering plaatsvindt bij de overgang van het VBO naar niveau 1. Dit betekent dat voor deze indicatoren de opleidingen van niveau 1 de schoolverlaters al een redelijke startkwalificatie lijken te bieden. Bij de kans op werk ligt de

grens tussen niveau 1 en niveau 2 en voor de overige indicatoren is de grens moeilijker te bepalen, omdat tussen meerdere overgangen zich een verbetering van min of meer dezelfde omvang voordoet. Voor de BBL geldt dat de grens twee maal gelegd moet worden bij de overgang van VBO naar niveau 1 (deelname vervolgonderwijs en flexibele aanstelling), éénmaal bij de overgang van niveau 1 naar niveau 2 (intredewerkloosheid) en tweemaal bij de overgang van niveau 2 naar niveau 3 (beroepsniveau en bruto uurloon). Voor het AVO is de grens in de meeste gevallen niet te bepalen. Alleen voor het beroepsniveau en het bruto uurloon geldt dat de verbetering bij de overgang van HAVO naar VWO groter is dan bij de overgang van MAVO naar HAVO.

Tabel 2.3 Bepaling van de grens van opleidingen die een relatief goede start bieden op de arbeidsmarkt, voor zeven indicatoren

	BOL	BBL	AVO
Kans op deelnamevervolgonderwijs	VBO - niveau 1	VBO - niveau 1	#
Kans op werk	niveau 1 – niveau 2	#	#
Intredewerkloosheid	VBO - niveau 1	niveau 1 - niveau 2	#
Kans op een flexibele aanstelling	#	VBO - niveau 1	#
Kans op baan in de eigen richting	#	#	Geen gegevens
Niveau van het beroep	#	niveau 2 - niveau 3	HAVO – VWO
Bruto uurloon	VBO - niveau 1	niveau 2 - niveau 3	HAVO – VWO

= geen duidelijke sprong tussen niveaus waarneembaar of sprongen tussen meerdere niveaus

Hiermee lijkt niveau 2 van de BOL en de BBL als startkwalificatie redelijk adequaat te zijn, tenzij wordt gesteld dat opleidingen van niveau 2 op alle indicatoren een verbetering moet realiseren. In dat geval zal de startkwalificatie op niveau 3 moeten worden gesitueerd. Hierbij moet wel aangetekend worden dat uit eerdere analyses (ROA, 2003) blijkt dat het minimale niveau dat nodig is om een relatief goede positie te verkrijgen op de arbeidsmarkt hoger wordt naarmate de arbeidsmarktomstandigheden slechter worden. In een periode van laagconjunctuur verschuift de grens van niveau 2 naar niveau 3. Daarnaast is in dit onderzoek gekeken of de grens voor alle opleidingssectoren hetzelfde is. Dat blijkt niet altijd het geval te zijn. Voor de sector landbouw (zowel BOL als BBL) en de sectoren economie en gezondheidszorg (uitsluitend BOL) blijkt de grens eerder bij niveau 3 dan bij niveau 2 gelegd te moeten worden. Dit betekent dat bij de bepaling van opleidingen die een adequate startkwalificatie bieden naast het opleidingsniveau ook rekening moet worden gehouden met de opleidingssector die schoolverlaters hebben gevolgd. Voor het AVO geldt dat bij twee indicatoren de substantiële verbetering van de opbrengsten het grootst is bij de overgang van het HAVO naar het VWO. Voor de overige indicatoren zijn de verschillen tussen het MAVO, HAVO en VWO gering.

De arbeidsmarktpositie van werkenden

3

3.1 Methode en gegevens

In dit hoofdstuk wordt de arbeidsmarktpositie van werkenden met en zonder startkwalificatie onderzocht. De gegevens die hiervoor zijn gebruikt betreft een bewerking van de gegevens van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS en zijn afkomstig van het Project Onderwijs-Arbeidsmarkt van het ROA (zie ROA, 2001a). Met behulp van deze gegevens is eerst voor elke beroepsgroep en bedrijfssector het aandeel werkenden zonder startkwalificatie bepaald.

Aan de hand hiervan zijn de tien beroepsgroepen en de tien bedrijfssectoren met het hoogst aandeel werkenden zonder startkwalificatie bepaald. Daarna worden voor deze beroepsgroepen en bedrijfssectoren in paragraaf 3.2 enkele arbeidsmarktindicatoren bekeken. In paragraaf 3.3 wordt vervolgens ingegaan op de arbeidsmarktpositie van werkenden van verschillende opleidingsniveaus. Daarbij wordt een uitsplitsing gemaakt naar werkenden met als hoogst behaalde opleidingsniveau uitsluitend Basisonderwijs (BO), VBO, MAVO, HAVO/VWO en MBO.

Aangezien we op basis van de gebruikte gegevens geen onderscheid kunnen maken tussen de verschillende niveaus binnen het MBO (BOL en BBL), rekenen we in dit hoofdstuk werkenden met als hoogst voltooide opleiding BO, VBO of MAVO tot degenen zonder startkwalificatie en werkenden met HAVO, VWO of MBO als hoogste voltooide opleiding tot degenen met een startkwalificatie. De hier gepresenteerde gegevens over werkenden hebben betrekking op het gemiddelde voor de jaren 2000 en 2001. De gegevens over de verwachte baanopeningen en toekomstperspectieven hebben betrekking op de periode 2001-2006.

3.2 Beroepen en sectoren met het hoogste aandeel

laagopgeleiden

In deze paragraaf wordt eerst bekeken in welke beroepsgroepen en bedrijfssectoren het aandeel laagopgeleide werkenden het hoogst is, d.w.z. werkenden met als hoogst voltooide opleiding BO, VBO of MAVO. In tabel 3.1 zijn de tien beroepsgroepen weergegeven met het hoogste aandeel laagopgeleide werkenden. Uit deze tabel blijkt dat dit aandeel varieert van 65 procent voor de beroepsgroep laders en lossers en de beroepsgroep interieurverzorgers tot 78 procent voor de beroepsgroep kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs. Met andere woorden: 78 procent van de werkenden in de beroepsgroep kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs heeft als hoogst behaalde opleiding BO, VBO of MAVO. Ter vergelijking is onderaan deze tabel het totaal aandeel werkenden zonder startkwalificatie vermeld (werkenden met BO, VBO of MAVO als hoogste voltooide opleiding). Van alle werkenden heeft in totaal 28 procent geen startkwalificatie behaald.

Tabel 3.2 laat de tien bedrijfssectoren zien met het hoogste aandeel laagopgeleide werkenden. Dit aandeel varieert van 44 procent voor de bedrijfssector papier tot 57 procent voor de bedrijfssector vlees- en visverwerking en de bedrijfssector hout- en bouwmaterialen.

Tabel 3.1: Beroepsgroepen met het hoogste aandeel laagopgeleide werkenden

Beroepsgroep	Aandeel werkenden zonder startkwalificatie (BO, VBO of MAVO)
	%
Kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs	78
Metaalarbeiders	75
Interieurverzorgers	72
Weg- en waterbouwkundige arbeiders	71
Bouwvakkers	70
Mechanisch operators	69
Hulpkrachten horeca en verzorging	68
Chauffeurs	67
Laders en lossers	65
Vakkenvullers	65
Totaal alle beroepsgroepen	28

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Tabel 3.2: Bedrijfssectoren met het hoogste aandeel laagopgeleide werkenden

Bedrijfssectoren	Aandeel werkenden zonder startkwalificatie (BO, VBO of MAVO)
	%
Vlees- en visverwerking	57
Hout- en bouwmaterialen	57
Tuinbouw	54
Textiel	52
Weg- en railvervoer	47
Kunststofverwerking	45
Metaalproducten	45
Bouw	45
Horeca	45
Papier	44
Totaal alle bedrijfssectoren	28

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Beroepsgroepen

In deze paragraaf wordt voor de tien beroepsgroepen met het hoogste aandeel laagopgeleide werkenden enkele arbeidsmarktindicatoren bekeken. In tabel 3.3 is het aandeel werkenden in loondienst met vast werk vermeld. Dit aandeel laat de werkzekerheid voor werkenden in de betreffende beroepsgroep zien. Een arbeidscontract wordt als niet-vast beschouwd als de contractuele termijn korter is dan een jaar en er geen uitzicht is op een vast dienstverband.

Uit tabel 3.3 blijkt dat voor al de tien beroepsgroepen geldt dat de meeste werkenden een vaste baan hebben. Bij weg- en waterbouwkundige bouwvakkers, metaalarbeiders, bouwvakkers en mechanisch operators is de werkzekerheid het hoogst. Hier heeft 90 procent of meer van de werkenden in loondienst vast werk. Alleen voor deze beroepsgroepen geldt dat het aandeel werkenden in loondienst met vast werk vrijwel gelijk is aan het totaal gemiddelde voor alle beroepsgroepen. De werkzekerheid is gemiddeld lager voor werkenden in de andere beroepsgroepen. Dit geldt met name voor de beroepsgroepen vakkenvullers, kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs en hulpkrachten horeca en verzorging waar het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan tussen de 70 en 80 procent ligt.

Tabel 3.3: Aandeel werkenden in loondienst met vast werk per beroepsgroep

Beroepsgroep	Vast werk
	%
Kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs	74
Metaalarbeiders	92
Interieurverzorgers	81
Weg- en waterbouwkundige arbeiders	96
Bouwvakkers	94
Mechanisch operators	90
Hulpkrachten horeca en verzorging	79
Chauffeurs	89
Laders en lossers	81
Vakkenvullers	72
Totaal alle beroepsgroepen	92

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

In tabel 3.4 wordt ingegaan op de uitwijkmogelijkheden van werkenden met een bepaald beroep. Hiertoe is een spreidingsindex berekend die voor werkenden met een bepaald beroep de uitwijkmogelijkheden naar andere bedrijfssectoren weergeeft. Daarnaast is weergegeven hoe de uitwijkmogelijkheden kwalitatief moeten worden getypeerd. Aan de hand van deze spreidingsindex kan worden aangegeven in hoeverre werkenden afhankelijk zijn van de arbeidsmarktsituatie in hun beroep. Uit tabel 3.4 komt naar voren dat voor de meerderheid van de beroepsgroepen de uitwijkmogelijkheden naar een andere bedrijfssector gemiddeld zijn. Alleen voor weg- en waterbouwkundige arbeiders en vakkenvullers zijn de uitwijkmogelijkheden laag. Voor werkenden in deze beroepsgroep zijn de mogelijkheden om uit te wijken naar een andere bedrijfssector beperkt. Laders en lossers en kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs zijn daarentegen minder afhankelijk van de arbeidsmarktperspectieven in hun beroep omdat ze vrij eenvoudig kunnen uitwijken naar een andere bedrijfssector. Voor werkenden in deze laatste twee beroepsgroepen zijn de uitwijkmogelijkheden (zeer) hoog.

Tabel 3.4: Uitwijkmogelijkheden van werkenden naar verschillende bedrijfssectoren per beroepsgroep

Beroepsgroep	Spreidingsindex	Typering
Kantoorhulpverleners, inpakkers en colporteurs	10,13	erg hoog
Metaalarbeiders	6,10	gemiddeld
Interieurverzorgers	4,94	gemiddeld
Weg- en waterbouwkundige arbeiders	1,81	laag
Bouwvakkers	1,93	gemiddeld
Mechanisch operators	5,53	gemiddeld
Hulpkrachten horeca en verzorging	2,78	gemiddeld
Chauffeurs	4,05	gemiddeld
Laders en lossers	9,05	hoog
Vakkenvullers	1,43	laag

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Tabel 3.5 laat de conjunctuurgevoeligheid van beroepsgroepen met het grootste aandeel laagopgeleiden zien. De conjunctuurgevoeligheid wordt bepaald door de sectorale werkgelegenheidsfluctuaties in het verleden te relateren aan de mate waarin een beroepsgroep momenteel in de verschillende bedrijfssectoren is vertegenwoordigd. Hierbij wordt rekening gehouden met het feit dat niet ieder beroep even sterk fluctueert met de werkgelegenheidschommelingen van de bedrijfssector.

Tabel 3.5: Conjunctuurgevoeligheid beroepsgroep

Beroepsgroep	Conjunctuurgevoeligheid	Typering
Kantoorhulpverleners, inpakkers en colporteurs	0,79	gemiddeld
Metaalarbeiders	1,70	hoog
Interieurverzorgers	2,00	erg hoog
Weg- en waterbouwkundige arbeiders	2,00	erg hoog
Bouwvakkers	1,78	erg hoog
Mechanisch operators	1,00	gemiddeld
Hulpkrachten horeca en verzorging	1,42	hoog
Chauffeurs	0,90	gemiddeld
Laders en lossers	0,54	laag
Vakkenvullers	0,29	erg laag

Bron: ROA, bewerking EBB

De conjunctuurgevoeligheid weerspiegelt de mate waarin een beroepsgroep gevoelig is voor veranderingen in de economische situatie. Dit kan worden gezien als een maat voor de werkzekerheid van werkenden in een beroepsgroep. Degenen die werken in een beroep dat minder gevoelig is voor veranderingen in de conjunctuur zullen minder snel hun baan verliezen op het moment dat de arbeidsmarkt minder gunstig wordt. Dit laatste geldt voor twee beroepsgroepen: vakkenvullers en laders en lossers. Voor deze beroepsgroepen is de

conjunctuurgevoeligheid (erg) laag. Voor interieurverzorgers, weg- en waterbouwkundige arbeiders, hulpkrachten horeca en verzorging en bouwvakkers is daarentegen de conjunctuurgevoeligheid (erg) hoog. Voor de overige beroepsgroepen is de conjunctuurgevoeligheid gemiddeld.

Tot slot zijn in tabel 3.6 de baanopeningen per beroepsgroep voor de periode 2001-2006 vermeld. Onder baanopeningen wordt verstaan de vrijkomende banen per beroepsgroep die beschikbaar zijn voor nieuwkomers op de arbeidsmarkt. Deze baanopeningen ontstaan doordat de vraag naar nieuwe arbeidskrachten toeneemt vanwege de groei van de werkgelegenheid (uitbreidingsvraag) of doordat arbeidsplaatsen van werkenden die vertrekken moeten worden opgevuld (vervangingsvraag). Tabel 3.6 laat zien dat voor al de tien beroepsgroepen geldt dat de baanopeningen relatief gering zijn. De kwalitatieve typering laat dit zien; bij drie beroepsgroepen kunnen de baanopeningen als gemiddeld worden getypeerd en bij zeven beroepsgroepen is de typering van de baanopeningen laag tot erg laag.

Tabel 3.6: Verwachte baanopeningen, per beroepsgroep

Beroepsgroep	Totaal %	Typering
Kantoorhulpverleners, inpakkers en colporteurs	25	gemiddeld
Metaalarbeiders	15	laag
Interieurverzorgers	23	gemiddeld
Weg- en waterbouwkundige arbeiders	14	erg laag
Bouwvakkers	15	laag
Mechanisch operators	17	laag
Hulpkrachten horeca en verzorging	14	erg laag
Chauffeurs	16	laag
Laders en lossers	18	gemiddeld
Vakkenvullers	15	laag

Bron: ROA, bewerking EBB (2001-2006)

Bedrijfssectoren

In deze paragraaf wordt voor de tien bedrijfssectoren met het hoogste aandeel laagopgeleide werkenden het aandeel werkenden in loondienst met vast werk en de conjunctuurgevoeligheid besproken. In tabel 3.7 is het aandeel werkenden in loondienst met vast werk vermeld. Bij de bedrijfssectoren tuinbouw en horeca geldt dat het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan duidelijk onder het totale gemiddelde ligt. In deze bedrijfssectoren heeft driekwart van de werkenden in loondienst vast werk. Ook voor de bedrijfssector vlees- en visverwerking geldt dat relatief weinig werkenden in loondienst een vaste baan hebben (86 procent). Voor de overige bedrijfssectoren geldt daarentegen dat het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan ongeveer gelijk is aan het totale gemiddelde.

Voor de conjunctuurgevoeligheid van de tien hier gepresenteerde bedrijfssectoren geldt dat deze bij twee van de sectoren als laag of erg laag kan worden getypeerd. Het betreft de bedrijfssectoren vlees- en visverwerking en tuinbouw. Voor werkenden in deze bedrijfssectoren

geldt dat ze relatief gezien minder snel hun baan verliezen op het moment dat de arbeidsmarkt minder gunstig wordt. Voor werkenden in de bedrijfssectoren hout- en bouwmaterialen, textiel, bouw, horeca en papier geldt dit zeker niet. Deze bedrijfssectoren zijn (erg) gevoelig voor veranderingen in de economische situatie.

Tabel 3.7: Aandeel werkenden in loondienst met vast werk, per bedrijfssector

Beroepsgroep	Vast werk %
Vlees- en visverwerking	86
Hout- en bouwmaterialen	95
Tuinbouw	75
Textiel	92
Weg- en railvervoer	90
Kunststofverwerking	92
Metaalproducten	94
Bouw	96
Horeca	75
Papier	92
Totaal alle bedrijfssectoren	92

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Tabel 3.8: Conjunctuurgevoeligheid bedrijfssector

Beroepsgroep	Conjunctuurgevoeligheid	Typering
Vlees- en visverwerking	0,59	laag
Hout- en bouwmaterialen	1,20	hoog
Tuinbouw	0,47	erg laag
Textiel	1,20	hoog
Weg- en railvervoer	0,77	gemiddeld
Kunststofverwerking	0,70	gemiddeld
Metaalproducten	0,84	gemiddeld
Bouw	1,20	hoog
Horeca	2,63	erg hoog
Papier	1,20	hoog

Bron: ROA, bewerking EBB

3.3 De arbeidsmarkt voor werkenden met en zonder startkwalificatie

Vervolgens wordt een beeld geschetst van de arbeidsmarktpositie van laag- en hoogopgeleide werkenden. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen werkenden met als hoogst behaalde opleiding Basisonderwijs (BO), VBO, MAVO, HAVO/VWO en MBO. Daarnaast worden ook cijfers vermeld over de opleidingsrichtingen binnen het VBO en het MBO.

Eerst wordt ingegaan op enkele achtergrondkenmerken van werkenden. In tabel 3.9 is het aandeel werkende vrouwen, allochtonen en gemiddelde leeftijd weergegeven naar opleidingsniveau. Vrouwen zijn duidelijk ondervertegenwoordigd in de lagere opleidingsniveaus. Voor het Basisonderwijs geldt bijvoorbeeld dat 34 procent vrouw is, en in het VBO is in totaal 32 procent van de werkenden vrouw. Alleen voor het MAVO geldt dat de verhouding mannen en vrouwen gelijk is verdeeld. Aan de ene kant heeft het lage percentage vrouwen bij de lagere opleidingsniveaus te maken met het feit dat vrouwen gemiddeld hoger opgeleid zijn dan mannen. Aan de andere kant geldt dat vrouwen minder vaak participeren dan mannen (zie ook tabel 3.10), met name bij de lagere opleidingsniveaus. Van de werkenden is in totaal 40 procent vrouw. Werkenden zonder startkwalificatie zijn dus vaker man dan vrouw. Daarnaast geldt dat vrouwen de meerderheid vormen in typisch 'vrouwelijke' opleidingssectoren als zorg en welzijn en dienstverlening en gezondheidszorg. Typisch 'mannelijke' opleidingssectoren zijn techniek en landbouw en natuurlijke omgeving.

Tabel 3.9: Aantal werkenden en aandeel vrouwen, allochtonen, gemiddelde leeftijd van werkenden per opleidingstype

Opleidingstype	Aantal werkenden	Aandeel vrouwen %	Aandeel allochtonen %	Leeftijd jaren
BO	587.500	34	20	40,5
MAVO	454.500	50	10	35,7
VBO	1.303.500	32	10	39,4
• landbouw en natuurlijke omgeving	53.000	13	2	40,5
• techniek	418.000	3	7	38,1
• economie	163.500	53	8	36,6
• zorg en welzijn	197.000	95	4	40,8
HAVO/VWO	404.500	44	10	33,3
MBO	2.482.000	41	4	37,9
• landbouw en natuurlijke omgeving	109.500	16	0	37,2
• techniek	778.000	5	4	38,2
• dienstverlening en gezondheidszorg	656.000	82	4	37,1
• economie	838.000	49	5	38,1
Totaal alle opleidingen	6.999.000	40	7	x

x = niet bekend

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Voor allochtonen geldt dat ze gemiddeld lager zijn opgeleid dan autochtonen. Dit blijkt ook uit tabel 3.9. In totaal is 7 procent van de beroepsbevolking in Nederland van allochtone afkomst. Bij werkenden met uitsluitend Basisonderwijs is dit aandeel met 20 procent beduidend hoger. Ook bij MAVO, VBO, HAVO en VWO is het percentage allochtonen relatief hoog. Alleen bij VBO landbouw en natuurlijke omgeving is het aandeel allochtonen met 2 procent vrij laag. Bij het MBO ligt dit aandeel daarentegen onder het gemiddelde van 7 procent. Dit geldt voor alle opleidingssectoren binnen het MBO. Met andere woorden werkende allochtonen beschikken minder vaak over een startkwalificatie dan werkende autochtonen. Verder geldt dat werkenden met uitsluitend Basisonderwijs gemiddeld de hoogste leeftijd hebben. Dit komt omdat het steeds minder vaak voorkomt dat schoolverlaters met uitsluitend Basisonderwijs de arbeidsmarkt betreden.

Tabel 3.10: Arbeidsmarktpositie van potentiële beroepsbevolking naar opleidingstype

Opleidingstype	Werkzaam %	Werkloos %	Niet- participerend %	Totaal aantal
BO	45	3	52	1.272.500
MAVO	62	3	35	661.500
VBO	60	3	37	2.045.500
• landbouw en natuurlijke omgeving	79	2	19	65.500
• techniek	84	2	14	494.000
• economie	59	3	38	271.500
• zorg en welzijn	36	3	61	532.500
HAVO/VWO	73	3	23	473.000
MBO	78	2	20	3.034.500
• landbouw en natuurlijke omgeving	89	1	10	12.350
• techniek	88	1	11	878.500
• dienstverlening en gezondheidszorg	68	2	30	958.500
• economie	77	2	21	1.074.000

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Tabel 3.10 laat zien welk deel van de potentiële beroepsbevolking betaald werk heeft, werkloos is of niet participeert. Het algemene beeld dat uit tabel 3.10 naar voren komt is dat degenen zonder startkwalificatie minder vaak werkzaam zijn dan degenen met een lager opleidingsniveau. Van degenen met uitsluitend Basisonderwijs als opleidingsachtergrond is 45 procent werkzaam. Voor degenen met het MAVO en het VBO ligt dit aandeel rond de 60 procent. Bij het HAVO/VWO en het MBO is respectievelijk 73 procent en 78 procent van de potentiële beroepsbevolking werkzaam. Verder blijkt dat degenen met alleen een opleiding in het Basisonderwijs of een VBO/MAVO-opleiding minder vaak participeren dan degenen met een HAVO/VWO-opleiding of een MBO-opleiding. Het aandeel dat werkloos is blijkt weinig te verschillen tussen de onderscheiden opleidingen. Met andere woorden: degenen zonder een startkwalificatie zijn minder vaak werkzaam omdat ze minder vaak participeren dan degenen met een startkwalificatie.

Ten slotte komt ook uit tabel 3.10 naar voren dat in de opleidingsrichtingen waar vrouwen doorgaans zijn oververtegenwoordigd (zorg en welzijn, dienstverlening en gezondheidszorg) het aandeel niet-participerenden hoger is dan in opleidingsrichtingen waar mannen zijn oververtegenwoordigd (techniek en landbouw en natuurlijke omgeving). Dit komt omdat vrouwen vaker dan mannen de zorgtaken voor kinderen op zich nemen en daarom vaker de arbeidsloopbaan onderbreken of beëindigen.

Vervolgens is voor de werkenden het aandeel in loondienst met vast werk en de verwachte toekomstperspectieven bepaald. Tabel 3.11 vermeldt het aandeel werkenden in loondienst met vast werk. Het aandeel werkenden in loondienst met vast werk is het hoogst voor degenen met een MBO-opleiding. Van degenen met een MBO-opleiding heeft gemiddeld 94 procent van de werkenden in loondienst vast werk. Bij het VBO is het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan iets lager (91 procent). Ook voor het Basisonderwijs en de MAVO geldt dat het aandeel in loondienst met vast werk lager is dan voor degenen met een MBO-opleiding. Opvallend is echter dat het aandeel werkenden met een vaste baan het laagst is voor werkenden met een HAVO/VWO-opleiding. Van degenen met een HAVO- of VWO-opleiding heeft ongeveer vijfde deel van de werkenden in loondienst vast werk.

Tabel 3.11: Aandeel werkenden in loondienst met vast werk per opleidingstype

Opleidingstype	Vast werk %
BO	87
MAVO	85
VBO	91
• landbouw en natuurlijke omgeving	92
• techniek	93
• economie	89
• zorg en welzijn	89
HAVO/VWO	81
MBO	94
• landbouw en natuurlijke omgeving	93
• techniek	96
• dienstverlening en gezondheidszorg	92
• economie	94

Bron: ROA, bewerking EBB (gemiddelde 2000-2001)

Tabel 3.12 laat voor werkenden van de onderscheiden opleidingsniveaus de verwachte arbeidsmarktsituatie in 2006 zien. Het toekomstig arbeidsmarktperspectief geeft de verhouding tussen vraag en aanbod tot 2006. Het aanbod is opgebouwd uit de verwachte instroom van schoolverlaters en het aantal kortdurig werklozen. De vraag bestaat uit de verwachte baanopeningen en de substitutievraag. Aan de hand hiervan wordt de *Indicator Toekomstige Arbeidsmarktperspectieven (ITA)* berekend. Als het arbeidsaanbod kleiner is dan de vraag, is de ITA kleiner dan 1,00 en wordt het arbeidsmarktperspectief als goed of zeer goed getypeerd.

Tabel 3.12 laat zien dat de toekomstige arbeidsmarktperspectieven over het algemeen beter zijn voor degenen met startkwalificatie dan voor degenen zonder startkwalificatie. De toekomstige arbeidsmarktsituatie is het minst gunstig voor werkenden met een VMBO- of HAVO/VWO-opleiding. Dat het perspectief matig is voor degenen met een HAVO- of VWO-diploma is het gevolg van een relatief hoge arbeidsmarktinstroom. Er zijn namelijk relatief veel drop-outs uit het reguliere onderwijs die met HAVO/VWO als hoogst behaalde vooropleiding de arbeidsmarkt betreden. Daarnaast bevinden zich onder de arbeidsmarktinstroom relatief veel werkenden die een post-initiële opleiding op HAVO/VWO-niveau hebben behaald (ROA, 2001a). Voor werkenden met uitsluitend Basisonderwijs geldt dat relatief veel veel werkenden in hun latere carrière kiezen voor een vervolgopleiding in het post-initiële onderwijs. Wanneer zij hun diploma halen voor deze opleiding ontstaat er vervangingsvraag naar personen met Basisonderwijs. Deze vervangingsvraag compenseert de instroom van schoolverlaters met alleen Basisonderwijs. Hierdoor is het toekomstige arbeidsmarktperspectief van degenen met uitsluitend Basisonderwijs redelijk (ROA, 2001a). De toekomstige arbeidsmarktperspectieven voor MBO-ers zijn goed. Dit geldt voor alle opleidingsrichtingen binnen het MBO.

Tabel 3.12: Toekomstige arbeidsmarktsituatie (ITA) naar opleidingstype in 2006

Opleidingstype	ITA	Typering
BO	1,01	redelijk
VMBO	1,10	matig
MAVO	1,07	matig
• landbouw en techniek	1,11	matig
• economie	1,18	slecht
VBO zorg en welzijn	1,11	matig
HAVO/VWO	1,11	matig
MBO	0,98	goed
• landbouw en techniek	0,99	goed
• dienstverlening en gezondheidszorg	1,00	goed
• economie	0,98	goed

Bron: ROA, bewerking EBB

3.4 Conclusie

De resultaten in dit hoofdstuk hebben laten zien dat mensen zonder startkwalificatie vaak werken in beroepsgroepen gekenmerkt door een relatief lage werkzekerheid (tijdelijk werk, conjunctuurgevoelig) en relatief weinig nieuwe baanopeningen. Degenen die een MBO-opleiding hebben afgerond nemen doorgaans een relatief goede positie in op de arbeidsmarkt in vergelijking met degenen die uitsluitend Basisonderwijs, MAVO of VBO hebben behaald. Degenen met een MBO-opleiding zijn gemiddeld genomen vaker werkzaam en hebben vaker vast werk dan degenen met alleen BO of een MAVO- of VBO-opleiding. Daarnaast zijn de toekomstige arbeidsmarktperspectieven beter voor degenen met een MBO-opleiding. Dit geeft aan dat een MBO-opleiding werkenden over het algemeen een adequate startkwalificatie biedt.

Vervolgonderzoek naar de waarde van een startkwalificatie

In deze rapportage is de positie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt vergeleken met degenen die wel over een startkwalificatie beschikken. Hierbij is gebruik gemaakt van gegevens van het schoolverlatersonderzoek RUBS en de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS. Met behulp van deze gegevens kan een goed beeld worden gekregen van de arbeidsmarktpositie die schoolverlaters en werkenden zonder en met startkwalificatie innemen op de arbeidsmarkt. Toch zijn er nog enkele witte vlekken die in dit rapport nog niet aan de orde zijn gekomen en die eventueel in een vervolgonderzoek aan bod kunnen komen.

In deze rapportage is bijvoorbeeld geen aandacht besteed aan de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters met en zonder startkwalificatie op de langere termijn. In het schoolverlatersonderzoek RUBS zijn de schoolverlaters anderhalf jaar na behalen van het diploma onderzocht. Op deze manier wordt een beeld verschaft van de transitie van opleiding naar de arbeidsmarkt van schoolverlaters. Wat de effecten zijn van de opleiding op de langere termijn blijft hier echter buiten beschouwing. Naast het startbekwaam maken van schoolverlaters voor de arbeidsmarkt, heeft het onderwijs als taak schoolverlaters competenties bij te brengen waarmee ze zich verder kunnen ontwikkelen zodat een duurzame loopbaanontwikkeling mogelijk wordt. Het zou daarom interessant zijn om een vervolgonderzoek onder schoolverlaters te doen bijvoorbeeld vijf of tien jaar na het behalen van het diploma. Op deze manier kan een indruk worden gekregen van de loopbaanontwikkeling van schoolverlaters, en kan worden aangegeven welke opleidingen schoolverlaters een duurzame loopbaanontwikkeling bieden.

Daarnaast zijn in het schoolverlatersonderzoek RUBS alleen gediplomeerde schoolverlaters onderzocht. Een deel van de scholieren verlaat echter de opleiding ongediplomeerd (drop-outs) en betreedt de arbeidsmarkt. Voor de drop-outs van het MBO kan aangenomen worden dat die een vergelijkbare positie innemen als degenen die direct vanuit het VBO of MAVO naar de arbeidsmarkt stromen. Hierover zijn data beschikbaar. Over degenen die zelfs geen diploma van het voortgezet onderwijs behalen is echter veel minder bekend. Om inzicht te krijgen in de arbeidsmarktpositie van deze groep zouden additionele data verzameld moeten worden.

Verder is het mogelijk dat schoolverlaters die zonder startkwalificatie de arbeidsmarkt betreden op een later tijdstip terugstromen in het onderwijs en alsnog een startkwalificatie behalen. In deze rapportage ontbreken cijfers hierover. De oorzaak hiervan ligt in het gegeven dat de terugkeeransen van ongediplomeerde uitstroom uit het onderwijs gebrekkig wordt geregistreerd. Dit heeft tot gevolg dat niet volledig duidelijk is hoeveel schoolverlaters het onderwijs al dan niet tijdelijk verlaten, en hoeveel later weer elders in het onderwijs terugstromen. Het ROA heeft daarom modelschattingen gemaakt om beter zicht te krijgen op de volledige onderwijsloopbanen van leerlingen en studenten (Cörvers & Golsteyn, 2003). Het zou interessant zijn om met behulp van dit model een schatting te maken hoeveel schoolverlaters die zonder startkwalificatie de arbeidsmarkt hebben betreden later terugstromen in het onderwijs en alsnog een startkwalificatie behalen.

Ten slotte is het interessant om te onderzoeken wat de motieven zijn voor degenen zonder een startkwalificatie om op een later tijdstip terug te keren naar het onderwijs. Op deze manier kan worden aangegeven op welke wijze degenen zonder startkwalificatie kunnen worden gestimuleerd om alsnog een startkwalificatie te behalen. Daarnaast kan inzicht worden verschaft over de mogelijke belemmeringen die personen zonder startkwalificatie ervan weerhouden terug te keren naar het onderwijs.

Samenvatting

Het beleidsmatig streven om schoolverlaters en werkenden te voorzien van een opleiding op minimaal niveau 2 van de kwalificatiestructuur secundair beroepsonderwijs (BOL/BBL) of een HAVO/VWO-diploma (de zogeheten startkwalificatie) wordt gezien als een belangrijk middel om de arbeidsmarktpositie van risicogroepen te verbeteren. Er bestaat daarom behoefte aan een kwantitatieve analyse van de positie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt. In deze rapportage is de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie vergeleken met degenen die wel over een startkwalificatie beschikken. Hieronder zijn de belangrijkste resultaten op een rij gezet.

Schoolverlaters

Allereerst is bekeken of schoolverlaters na het behalen van het diploma verder zijn gaan leren in een vervolgopleiding of hebben besloten de arbeidsmarkt te betreden. Hieruit blijkt dat schoolverlaters van de BOL en de BBL vaker het onderwijs verlaten dan schoolverlaters van het VBO. Dit wijst er op dat opleidingen van de BOL en de BBL door schoolverlaters vaker als eindonderwijs worden beschouwd dan opleidingen van het VBO. Verder geldt zowel voor de BOL als de BBL dat schoolverlaters van niveau 1 – hoewel ze niet over een startkwalificatie beschikken – even vaak het onderwijs verlaten als schoolverlaters van niveau 2. Tussen het MAVO, HAVO en VWO bestaan vrijwel geen verschillen in het aandeel schoolverlaters dat doorstroomt naar het vervolgonderwijs.

Van degenen die naar de arbeidsmarkt gaan, blijken schoolverlaters met en zonder startkwalificatie ongeveer even vaak betaald werk te hebben gevonden anderhalf jaar na het behalen van het diploma. Alleen bij BOL niveau 1 is het aandeel schoolverlaters met betaald werk iets lager dan bij de andere opleidingen. Wel blijkt voor het secundair beroepsonderwijs dat schoolverlaters van een hoog opleidingsniveau minder lang werkloos zijn geweest in de periode na het verlaten van de opleiding dan schoolverlaters van een lager opleidingsniveau. Daarbij geldt voor de BOL dat de overgang van het VBO naar niveau 1 het grootste verschil laat zien als het gaat om het aantal dagen dat schoolverlaters werkloos zijn geweest. Bij de BBL geldt dit voor de overgang van niveau 1 naar niveau 2.

Wat betreft de kans op een flexibel dienstverband blijken bij de opleidingen in BOL meerdere overgangen relatief grotere sprongen te kennen. Het is daarom moeilijk om aan te geven bij welk overgang de grootste verbetering wordt gerealiseerd. Voor de BBL geldt dat schoolverlaters van niveau 1 zich al duidelijk onderscheiden van het VBO wat betreft de kans op flexibel werk. Tussen de verschillende niveaus binnen de BBL bestaan verder weinig verschillen in het aandeel schoolverlaters met een flexibel dienstverband.

De kans een baan te vinden die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting wordt voor schoolverlaters groter naarmate het opleidingsniveau hoger is. Er is echter noch bij de BOL noch bij de BBL een duidelijke overgang aan te wijzen waar de verbetering relatief het grootste is.

Ook wat betreft de kans op een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en het bruto uurloon van schoolverlaters geldt dat schoolverlaters van een hoog opleidingsniveau een betere positie innemen op de arbeidsmarkt dan schoolverlaters van een laag opleidingsniveau. De grootste verbeteringen worden daarbij voor de BBL waargenomen bij de overgang

van niveau 2 naar niveau 3. Voor de BOL geldt dat de grens in het geval van het baanniveau weer niet goed te bepalen is. De grootste toename in het bruto uurloon vindt plaats bij de overgang van het VBO naar niveau 1. Bij het AVO laat de overgang van HAVO naar VWO de grootste verschillen zien in het niveau van het beroep en bruto uurloon van schoolverlaters.

Deze resultaten geven aan dat niveau 2 van de BOL en de BBL als startkwalificatie redelijk adequaat lijkt te zijn. Hierbij moet wel aangetekend worden dat uit eerdere analyses (ROA, 2003) blijkt dat het minimale niveau dat nodig is om een relatief goede positie te verkrijgen op de arbeidsmarkt hoger wordt naarmate de arbeidsmarktomstandigheden slechter worden. In een periode van laagconjunctuur verschuift de grens van niveau 2 naar niveau 3. Daarnaast blijkt de grens van wat als minimum kwalificatie geldt enigszins te verschillen per opleidingssector.

Werkenden

Naast schoolverlaters, is in dit onderzoek ook gekeken naar de arbeidsmarktpositie van werkenden met en zonder startkwalificatie. Eerst zijn de tien beroepsgroepen en tien bedrijfssectoren met het hoogste aandeel werkenden zonder startkwalificatie bepaald. Voor deze beroepsgroepen en bedrijfssectoren zijn enkele arbeidsmarktindicatoren bekeken. Hieruit is naar voren gekomen dat voor de beroepsgroepen vakkenvullers, kantoorhulpen, inpakkers en colporteurs en hulpkrachten horeca en verzorging het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan laag is. Verder komt naar voren dat voor de meeste van de tien beroepsgroepen de uitwijkmogelijkheden naar een andere bedrijfssector gemiddeld tot (zeer) hoog zijn. Alleen voor de beroepsgroepen weg- en waterbouwkundige arbeiders en vakkenvullers zijn de mogelijkheden om uit te wijken naar een andere bedrijfssector vrij beperkt.

Daarnaast komt naar voren dat de conjunctuurgevoeligheid (erg) hoog is voor de beroepsgroepen interieurverzorgers, weg- en waterbouwkundige arbeiders, hulpkrachten horeca en verzorging en bouwvakkers. Werkenden in deze beroepsgroepen zullen eerder hun baan verliezen op het moment dat de arbeidsmarkt minder gunstig is. Verder zijn voor al de tien beroepsgroepen de verwachte baanopeningen voor de periode 2001-2006 relatief gering. Voor de meeste van deze beroepsgroepen worden de baanopeningen als laag tot erg laag getypeerd.

Voor de meeste bedrijfssectoren waar relatief veel personen werken zonder startkwalificatie geldt dat het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan ongeveer gelijk is aan het totaal gemiddelde voor alle bedrijfssectoren. Alleen bij de bedrijfssectoren tuinbouw, horeca en vlees- en visverwerking is het aandeel werkenden in loondienst met een vaste baan duidelijk lager dan dit gemiddelde. Verder blijkt dat de conjunctuurgevoeligheid voor de bedrijfssectoren hout- en bouwmaterialen, textiel, bouw, horeca en papier (erg) hoog is. Dit betekent dat in deze bedrijfssectoren werkenden relatief gezien snel hun baan verliezen op het moment dat de arbeidsmarkt minder gunstig is.

Vervolgens is de arbeidsmarkt voor werkenden zonder en met startkwalificatie beschreven. Allereerst blijkt dat degenen zonder een startkwalificatie minder vaak werkzaam zijn dan degenen met een startkwalificatie. Verder blijkt dat voor werkenden met een MBO-opleiding (d.w.z. BOL niveau 1, 2, 3, 4 en BBL niveau 1, 2, 3, 4) het aandeel werkenden in loondienst met vast werk hoger is dan voor werkenden die uitsluitend een VBO- of MAVO-opleiding hebben behaald. Opvallend is verder dat degenen met een HAVO- of VWO-opleiding die werken in loondienst het minst vaak vast werk hebben.

Ten slotte is naar voren gekomen dat de toekomstige arbeidsmarktperspectieven over het algemeen beter zijn voor degenen met startkwalificatie dan voor degenen zonder startkwalificatie. De toekomstige arbeidsmarktsituatie is het meest gunstig voor werkenden die een MBO-opleiding hebben behaald. Voor werkenden met uitsluitend een VMBO- of HAVO/VWO-opleiding zijn de arbeidsmarktperspectieven het minst gunstig. Deze resultaten geven aan dat een MBO-opleiding werkenden een redelijke goede startkwalificatie biedt. Voor gediplomeerde MAVO- en VBO-schoolverlaters lijkt het daarom lonend om te kiezen voor een vervolgopleiding in het MBO, om later een betere positie op de arbeidsmarkt te verwerven.

Literatuur

Cörvers, F & Golsteyn, B. (2003), *De invloed van voortijdige schooluitval op de instroomprognoses van schoolverlaters op de arbeidsmarkt*, Maastricht, ROA.

Droste, J.F.M., Grönloh, J.H.O. & Hövels, B.W.M. (1993), Startkwalificaties voor iedereen, maar hoe bereik je dat? In: J.F.M. Droste & J.H.O. Grönloh (ed.), *Startkwalificaties voor iedereen, maar hoe bereik je dat?* pp. 11-33, Enschede/Den Bosch, SLO, CIBB.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1993), *Naar een goed voorbereide start*, Den Haag.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (2002), *Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in kerncijfers 2003*, Den Haag.

Nijhof, W.J. & Streumer, J.N. (1994), *Verbreed beroepsonderwijs*, Academisch Boeken Centrum ABC, De Lier.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1999), *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1998*, Maastricht: ROA.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2001a), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2006*, Maastricht, ROA.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2001b), *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2000*, Maastricht, ROA.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2002), *De waarde van een startkwalificatie*, Maastricht: ROA.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2003), *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2002*, Maastricht, ROA.

Tabel B.1: Deelname aan vervolgopleiding en kans op uitval in de vervolgopleiding voor schoolverlaters

	Deelname vervolgopleiding		Uitval in de vervolgopleiding	
	Ongecontroleerd %	Gecontroleerd* %	Ongecontroleerd %	Gecontroleerd* %
Opleidingsniveau (èta)	(0,56)	(0,56)	(0,07)	(0,21)
MAVO	94	95	13	19
HAVO	93	97	17	21
VWO	94	99	13	17
VBO	85	76	12	7
BOL niveau 1	48	43	13	5
BOL niveau 2	48	46	12	4
BOL niveau 3	35	37	9	1
BOL niveau 4	50	50	14	5
BBL niveau 1	36	38	9	2
BBL niveau 2	35	35	6	0
BBL niveau 3	22	28	5	0
BBL niveau 4	20	32	7	0
Opleidingsrichting (èta)	(0,42)	(0,13)	(0,07)	(0,16)
Algemeen	94	67	14	9
Landbouw	58	72	10	17
Techniek	58	78	8	16
Economie	52	77	14	21
Gezondheidszorg	57	78	13	21
Gedrag & Maatschappij	53	84	18	25
Regio opleiding (èta)	(0,09)	(0,04)	(0,02)	(0,02)
Noord	82	72	14	14
Oost	72	73	13	13
West	73	71	13	13
Zuid	67	76	12	13
Geslacht (èta)	(0,01)	(0,04)	(0,01)	(0,02)
Man	73	75	13	14
Vrouw	72	71	14	13
Etniciteit (èta)	(0,02)	(0,02)	(0,02)	(0,02)
Allochtoon	75	75	15	15
Autochtoon	72	72	13	13
Cohort (èta)	(0,08)	(0,06)	(0,02)	(0,02)
1997/1998	75	74	12	12
1998/1999	77	76	14	14
1999/2000	72	73	13	13
2000/2001	67	69	14	14

* analyse gecontroleerd voor opleidingsniveau, opleidingssector, regio gevolgde opleiding, geslacht, etniciteit en leeftijd

Bron: ROA, RUBS

Tabel B.2: Kans op werk en intredewerkloosheid voor schoolverlaters

	Kans op werk		Intredewerkloosheid	
	Ongecontroleerd %	Gecontroleerd* %	Ongecontroleerd dagen	Gecontroleerd* dagen
Opleidingsniveau (èta)	(0,12)	(0,12)	(0,10)	(0,12)
MAVO	94	93	12	14
HAVO	95	93	9	9
VWO	97	95	13	14
VBO	95	94	25	29
BOL niveau 1	87	88	26	22
BOL niveau 2	95	95	20	18
BOL niveau 3	98	98	13	13
BOL niveau 4	98	98	11	10
BBL niveau 1	95	96	34	29
BBL niveau 2	98	98	11	11
BBL niveau 3	99	99	12	10
BBL niveau 4	100	99	5	1
Opleidingssector (èta)	(0,06)	(0,05)	(0,04)	(0,05)
Algemeen	95	99	11	19
Landbouw	96	96	15	13
Techniek	98	98	14	12
Economie	96	96	18	16
Gezondheidszorg	98	97	15	10
Gedrag & Maatschappij	96	96	14	15
Regio opleiding (èta)	(0,02)	(0,01)	(0,03)	(0,01)
Noord	96	97	17	15
Oost	97	97	12	14
West	97	97	17	15
Zuid	97	97	13	14
Geslacht (èta)	(0,03)	(0,02)	(0,02)	(0,03)
Man	97	97	13	13
Vrouw	96	97	16	16
Etniciteit (èta)	(0,07)	(0,06)	(0,11)	(0,09)
Allochtoon	93	93	35	32
Autochtoon	97	97	12	13
Cohort (èta)	(0,05)	(0,05)	(0,08)	(0,08)
1997/1998	98	98	16	17
1998/1999	98	97	15	15
1999/2000	97	97	24	24
2000/2001	96	96	10	10

* analyse gecontroleerd voor opleidingsniveau, opleidingssector, regio gevolgde opleiding, geslacht, etniciteit en leeftijd

Bron: ROA, RUBS

Tabel B.3: Kans op een flexibele baan en kans op een baan in de eigen/verwante richting voor schoolverlaters

	Flexibele baan		Baan in eigen/verwante richting	
	Ongecontroleerd %	Gecontroleerd* %	Ongecontroleerd %	Gecontroleerd* %
Opleidingsniveau (èta)	(0,21)	(0,22)	(0,24)	(0,22)
MAVO	33	38	x	x
HAVO	41	45	x	x
VWO	36	41	x	x
VBO	18	20	47	47
BOL niveau 1	31	28	34	44
BOL niveau 2	24	22	54	59
BOL niveau 3	17	16	74	75
BOL niveau 4	18	16	72	74
BBL niveau 1	10	9	56	57
BBL niveau 2	10	11	62	59
BBL niveau 3	7	8	75	72
BBL niveau 4	5	6	81	77
Opleidingssector (èta)	(0,19)	(0,10)	(0,18)	(0,18)
Algemeen	36	11	x	x
Landbouw	19	19	55	55
Techniek	10	13	71	73
Economie	20	20	54	55
Gezondheidszorg	12	14	72	71
Gedrag & Maatschappij	21	22	76	68
Regio opleiding (èta)	(0,02)	(0,03)	(0,07)	(0,02)
Noord	19	17	57	65
Oost	16	16	65	65
West	16	15	65	65
Zuid	17	18	70	67
Geslacht (èta)	(0,06)	(0,02)	(0,02)	(0,02)
Man	15	16	66	66
Vrouw	18	17	65	64
Etniciteit (èta)	(0,07)	(0,06)	(0,06)	(0,03)
Allochtoon	26	24	56	60
Autochtoon	16	16	66	66
Cohort (èta)	(0,08)	(0,07)	(0,06)	(0,04)
1997/1998	17	17	64	64
1998/1999	13	15	63	64
1999/2000	13	14	64	65
2000/2001	20	20	70	69

x = niet van toepassing

* analyse gecontroleerd voor opleidingsniveau, opleidingssector, regio gevolgde opleiding, geslacht, etniciteit en leeftijd

Bron: ROA, RUBS

Tabel B.4: Kans op een baan op niveau en bruto uurloon van schoolverlaters

	Niveau baan		Bruto uurloon	
	Ongecontroleerd jaren	Gecontroleerd* jaren	Ongecontroleerd	Gecontroleerd*
Opleidingsniveau (èta)	(0,48)	(0,46)	(0,50)	(0,29)
MAVO	10,20	9,85	5,40	6,50
HAVO	10,75	10,30	6,25	7,00
VWO	11,40	10,95	7,15	7,80
VBO	9,90	10,10	4,35	5,55
BOL niveau 1	10,30	10,65	6,15	6,85
BOL niveau 2	11,10	11,25	6,60	7,15
BOL niveau 3	11,95	12,10	7,75	7,75
BOL niveau 4	12,40	12,45	8,30	8,10
BBL niveau 1	10,65	10,65	7,15	6,40
BBL niveau 2	11,05	11,00	7,65	7,35
BBL niveau 3	12,15	12,00	9,15	8,15
BBL niveau 4	12,75	12,45	10,49	8,75
Opleidingssector (èta)	(0,23)	(0,16)	(0,20)	(0,10)
Algemeen	10,55	12,05	5,95	7,50
Landbouw	10,70	10,70	6,50	6,85
Techniek	11,55	11,70	7,80	7,65
Economie	11,40	11,25	7,05	7,05
Gezondheidszorg	11,90	11,75	7,75	7,70
Gedrag & Maatschappij	12,50	11,60	8,55	7,80
Regio opleiding (èta)	(0,17)	(0,06)	(0,13)	(0,03)
Noord	10,70	11,35	6,25	7,45
Oost	11,35	11,40	7,35	7,30
West	11,65	11,65	7,55	7,55
Zuid	11,85	11,60	7,80	7,40
Geslacht (èta)	(0,06)	(0,01)	(0,07)	(0,10)
Man	11,40	11,55	7,70	7,75
Vrouw	11,65	11,50	7,20	7,10
Etniciteit (èta)	(0,02)	(0,00)	(0,00)	(0,00)
Allochtoon	11,40	11,55	7,40	7,45
Autochtoon	11,55	11,50	7,45	7,45
Cohort (èta)	(0,02)	(0,03)	(0,11)	(0,09)
1997/1998	11,45	11,50	6,90	7,00
1998/1999	11,50	11,45	7,30	7,25
1999/2000	11,55	11,55	7,90	7,80
2000/2001	11,55	11,60	7,55	7,60

* analyse gecontroleerd voor opleidingsniveau, opleidingssector, regio gevolgde opleiding, geslacht, etniciteit en leeftijd

Bron: ROA, RUBS

Toelichting

De cijfers die in de tabellen B.1 t/m B.4 worden gepresenteerd zijn gebaseerd op variantie-analyse (ANOVA/MCA). Daarbij worden steeds twee gemiddelden berekend: de rechtstreeks waargenomen gemiddelden (ongeccontroleerd) en de geschatte gemiddelden die worden verkregen nadat rekening is gehouden met de invloed van andere kenmerken van schoolverlaters (gecontroleerd). De verschillen tussen de gecontroleerde gemiddelden zijn in de regel kleiner dan de verschillen tussen de ongecontroleerde gemiddelden. Dit betekent dat de waargenomen verschillen gedeeltelijk zijn toe te schrijven aan verschillen in andere relevante kenmerken van schoolverlaters. Dit komt tot uitdrukking in de èta, een maat die de sterkte van het verband tussen de opleidingscategorie (of een ander kenmerk van schoolverlaters) en een bepaalde arbeidsmarktindicator aangeeft.

Colofon

De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters en werkenden zonder startkwalificatie
is een uitgave van de Raad voor Werk en Inkomen.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode juli en augustus 2003
© Raad voor Werk en Inkomen, Den Haag. Niets uit deze uitgave mag op enige
manier worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming
van de uitgever.

Raad voor Werk en Inkomen

Oranjestraat 4
2514 JB Den Haag
Postbus 16101
2500 BC Den Haag
www.rwi.nl

Vormgeving

Ontwerpbureau Smidswater BNO, Den Haag

Verkoop

Reed Business Information b.v.
Afdeling klantenadministratie
Postbus 808
7000 AV Doetinchem
Tel: 0314 358 358
Fax: 0314 349 048
klantenservice@reedbusiness.nl

ISBN 90 5901 3328

April 2004